

*COMITETUL HELSINKI PENTRU DREPTURILE
OMULUI DIN MOLDOVA*

FEBRUARIE, 2001

**RAPORT CU PRIVIRE LA
RESPECTAREA DREPTURILOR
OMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA
(INCLUSIV REGIUNEA
TRANSNISTRIA)**

Ianuarie 2000-Ianuarie 2001

**obligatiile internationale
contextul politic
libertatea de expresie si a presei
libertatea de asociere si întrunire
dreptul la o judecata corecta
independenta sistemului judiciar
munca fortata
siguranta si libertatea persoanei
tortura si tratamentul inuman
minoritatile nationale
viata privata
refugiatii si intern-deplasatii**

53 'B' Banulescu-Bodoni str,

Chisinau, MD2012,

the Republic of Moldova

tel/fax: (373 2) 22 26 18

tel: (373 2) 22 73 96

e-mail: chcdm@moldhetmd

<http://chcdmngomoldhetmd>

Cuvânt înainte

Comitetul Helsinki din Moldova este o organizatie ne-guvernamentala pentru promovarea drepturilor omului, al carei scop este de a monitoriza, promova si implementa standardele internationale în domeniul drepturilor omului în Republica Moldova. Comitetul Helsinki din Moldova este o organizatie ne-guvernamentala, independenta, de interes public, având la baza perceperea ca valori universale superioare a libertatilor individuale, justitiei sociale, egalitatii si nediscriminarii.

Acest raport acopera chestiunile cu privire la drepturile omului din perioada ianuarie 2000 – ianuarie 2001. Raportul nu intentioneaza sa reia constatările si evaluarea situatiei din perioadele anterioare, pentru ca ele sunt disponibile pentru consultare pe internet: <http://chdom.ngo.moldnet.md> – pagina web a Comitetului Helsinki din Moldova. Alte reflectii relevante se pot gasi în rapoartele corespunzatoare ale Comitetului.

Raportul se bazeaza pe activitatile si informatiile extrase din raporturile exhaustive ale Comitetului Helsinki din Moldova, sau pe cazurile si situatiile cercetate, investigate, monitorizate si sprijinite, cu foarte putine exceptii, la care sau facut referintele necesare. Fundamentarile selective ale informatiei emise de alte organe si care au beneficiat de o contributie din partea Comitetului sunt mentionate în mod obligatoriu. Informatia continuta în acest raport reflecta exclusiv pozitia Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului din Moldova.

La raport au contribuit: Serghei Ostaf, Stefan Uritu, Petru Stratan, Vanu Jereghe, Lenka Koutnakova. Serghei Ostaf este redactorul raportului.

Principalele rapoarte la care s-a facut referinta:

- Raportul privind respectarea drepturilor pacientului în institutia de reabilitare sociala a Ministerului de Justitie din Republica Moldova, iulie 2000, (româna, engleza), Comitetul Helsinki din Moldova;
- Raport privind respectarea drepturilor pacientului în institutia de reabilitare sociala a Ministerului Sanatatii din Republica Moldova, mai 2000, (româna, engleza), Comitetul Helsinki din Moldova;
- Raportul alternativ cu privire la onorarea de catre Republica Moldova a angajamentelor asumate prin semnarea Conventiei-cadru europeana cu privire la protectia minoritatilor nationale, iulie 2000, (eng.), Comitetul Helsinki din Moldova;
- Proiectul de raport alternativ despre implementarea Conventiei cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasiala, 2001 (eng.), Comitetul Helsinki din Moldova.
- Comentarii cu privire la raspunsul guvernului Moldovei la raportul elaborat de Comitetul european pentru prevenirea torturii, decembrie 2000, (eng.), Comitetul Helsinki din Moldova;

- Raport despre eficienta administrarii justitiei: Valoarea reparatorie a procedurii de apel în Republica Moldova, noiembrie 2000, (ro.), Comitetul Helsinki din Moldova;
- Raport cu privire la respectarea drepturilor omului în Republica Moldova pe anul 1999 (eng), Comitetul Helsinki din Moldova;
- Raport cu privire la respectarea drepturilor omului în Republica Moldova pe anul 1998 (eng.), Comitetul Helsinki din Moldova;
- Raport cu privire la respectarea drepturilor omului în Republica Moldova pe anul 1997 (eng.), Comitetul Helsinki din Moldova;

Informatia continuta în acest raport poate fi folosita doar cu referintele si trimiterile necesare.

Contextul politic

Reforma constitutională

Anul 2000 a fost în continuare marcat de confruntarea dintre Presedintele Lucinschi si Parlament, concentrata pe disputa referitoare la tipul formei de guvernământ în Republica Moldova¹. Doua initiative: cea prezidentiala – de a transforma Moldova într-o republica prezidentiala – si initiativa partidelor politice ale Parlamentului – de a transforma Moldova într-o republica parlamentara – a atras atentia pe arena politica în decursul anului. Initiativa parlamentara a primit aprobarea Curtii Constitutionale la sfârșitul anului 1999, iar initiativei presedintelui Lucinschi i s-au reproșat câteva lacune serioase referitoare la garantiile pentru independenta sistemului judiciar si a celui de conturi, în relatie cu alte ramuri². Sub auspiciile Comisiei de la Venetia a Consiliului Europei a fost stabilita o comisie mixta, care includea trei reprezentanti ai Presedintelui Lucinschi si trei reprezentanti ai diferitor partide politice în scopul de a gasi un numitor comun pentru modificarile constitutionale.

O serie de sesiuni au fost programate pentru a avea loc la Strasbourg si Venetia pentru a stabili toate detaliile modificarilor constitutionale comune. Dupa interpretarea Curtii Constitutionale, referendumul constitutional poate fi tinut doar dupa aprobarea parlamentului, iar modificarile constitutionale ar putea fi votate doar cu 6 luni dupa decizia pozitiva a Curtii Constitutionale, privind rezultatele referendumului. Presedintele Lucinschi s-a grabit sa înainteze Curtii Constitutionale "versiunea nefinalizata" a amendamentelor elaborate de comisia mixta. Curtea Constitutionala n-a examinat însa propunerea de modificare a Constitutiei, pentru ca Parlamentul a votat cu o majoritate covârșitoare de 78 de voturi din 101 pentru transformarea Moldovei într-o republica parlamentara. Presedintele Lucinschi, dupa o oarecare ezitare, a promulgat legea cu privire la modificarile constitutionale.

¹ Vezi Raportul cu privire la respectarea drepturilor omului 1999 al Comitetului Helsinki.

² Vezi ibid. si rapoartele Comisiei de la Venetia a Consiliului Europei.

Modificările prevedeauă ca Parlamentul să aleagă președintele țării cu 3/5 din voturile parlamentare, alegerile fiind preconizate pentru decembrie 2000. După două încercări nereușite cu doi candidați: Vladimir Voronin – liderul comunist propus de comunisti și Pavel Barbat – președintele Curții Constituționale, propus de Partidul Democrat și Partidul Renasterii și Reconcilierii (la ultima votare Voronin a acumulat 59 de voturi), președintele țării a dizolvat parlamentul și a declarat alegerile anticipate.

Alegerile parlamentare anticipate au avut loc pe 25 februarie 2001, în urma cărora doar trei partide au reușit să treacă pragul electoral de 6%: Partidul Comunist (50 % și 71 mandate în Parlament), "Alianța Braghis" - grupul politic al prim-ministrului Braghis (13,45 % și 20 mandate în Parlament) și Partidul Popular Creștin Democrat (8,18 % și 11 mandate în Parlament). Rezultatele alegerilor au făcut posibil ca Partidul Comunist să-și formeze propriul lor Guvern (pentru care sunt necesare doar 52 de voturi), să aleagă un nou Președinte (62 de voturi) și să îndeplinească orice modificare constituțională (68 voturi). Imediat după ce s-au aflat rezultatele, liderul comunist a declarat că comunistii vor opta pentru unificarea cu Uniunea Belarus-Rusia și acordarea limbii ruse statutul de a doua limbă oficială.

Onorarea angajamentelor luate în domeniul drepturilor omului față de organizațiile internaționale

Consiliul European

- *Noile Coduri, cel Penal și cel al Procedurii Penale, în conformitate cu standardele Consiliului European, vor fi adoptate în decursul unui an de la aderare;*

Codul Procedurii Penale și Codul Penal a fost făcut public la sfârșitul verii anului 1999 și își aștepta prima lectură în Parlament³. Procedura ar putea dura un an întreg.

- *A schimba rolul și funcțiile Procuraturii, transformând această instituție într-un organ care să fie în conformitate cu statutul de drept și standardele Consiliului European;*

Deși câteva proiecte de lege înaintate în Parlament sunt menite să realizeze acest scop, Procuratura din Moldova rămâne într-o mare măsură neschimbată și fundamentată pe vechea structură a procuraturii comuniste⁴. Acest fapt înseamnă că egalitatea între mijloacele apărării și ale învinuirii nu este întotdeauna asigurată în cursul judecării. În afara procedurilor judiciare, aceasta înseamnă că procuratura se bucură de o autoritate care în majoritatea statelor membre ale Consiliului European a fost transferată curților

³ Vezi Raportul anual pe 1998 al Federației Internaționale Helsinki (IHF), capitolul *Moldova*

⁴ Vezi capitolul *Sistemul judiciar* pentru detalii.

administrative: e.g. supravegherea legalitatii tuturor actelor administrative, accesul la justitie în locurile de detentie, etc.

- *A studia, având în vedere ratificarea, si a aplica principiile centrale ale altor conventii ale Consiliului Europei - în particular cele referitoare la extradare.*

Legislatia moldoveneasca duce lipsa de norme substantive si procedurale necesare, care ar garanta aplicarea standardelor internationale în domeniul extradarii⁵. În plus, protectia "re-foulement" (de nereturnare) este discutabila, dat fiind faptul ca Moldova nu a semnat Conventia din 1951 cu privire la statutul refugiatilor sau protocolul respectiv din 1967.

- *A confirma libertatea absoluta de constiinta a tuturor cetatenilor fara discriminare si a asigura o solutionare pasnica a disputei între Biserica Ortodoxa Moldoveneasca si Biserica Ortodoxa Basarabeana.*

Guvernul Moldovei a refuzat înca o data înregistrarea 'Metropoliei Basarabiei'. Plângerea respectiva a fost înaintata spre adjudecare la Curtea Europeana pentru Drepturile Omului. Comisia parlamentara pentru drepturile omului, religii si minoritati nationale a recomandat Guvernului sa înregistreze "Metropolia Basarabia" cu 5 voturi pro si 4 contra.

- *Rezerva în legatura cu art. 5 al Conventiei Europene cu privire la aplicarea detentiei si a sanctiunilor militare prin arestare de catre superiori.*

Formularea rezervei nu are nici o limita de timp si de aceea reprezinta atitudinea legislativului din Moldova fata de modalitatea de înțelegere a procesului de reglementare si functionare a serviciului militar de catre statele membre ale Consiliul Europei⁶.

- *Legislatia si experienta în domeniul auto-guvernării locale va fi reformata în conformitate cu Carta europeana locala : exercitiul autonom al administratiei publice locale.*

Legea cu privire la noua organizare administrativ teritoriala a Republicii Moldova a fost adoptata si, drept consecinta, au fost create 10 judete, iar consiliile judetene sunt alese în mod direct. Cu toate acestea, legea nu ofera consiliilor judetene dreptul de a petitiona Curtea Constitutionala atunci când legile adoptate de Parlament încalca principiile de auto-guvernare⁷ locala.

⁵ Vezi Raportul anual IHF pe 1998, capitolul *Moldova*.

⁶ Vezi capitolul despre drepturile omului si serviciul militar.

⁷ În opinia presedintelui Parlamentului Republicii Moldova din aceasta perioada - D. Diacovlegiferarea acestui drept este 'prematura' în conditiile Moldovei.

- *Rezerva din momentul ratificării Convenției europene a drepturilor omului, cu privire la actele și omisiunile rezultate din conflictul transnistrean până la soluționare definitivă*

Agenda autorităților moldovenești referitor la negocierile cu autoritățile de facto din "DMR" conține foarte puține acțiuni pentru promovarea drepturilor omului din regiunea de est a republicii⁸. O problemă specifică constituie acțiunile poliției moldovenești sau ale altor organe de drept, care esuează și uneori chiar contribuie la garantarea principiului de "ne-refoulment" cu privire la persoanele participante la conflictul armat din Transnistria.

Natiunile Unite

Autoritățile moldovenești nu reușesc să înainteze rapoartele cu privire la procesul de implementare a obligațiilor asumate în fața ONU cu privire la drepturile omului. La momentul actual unicul raport prezentat este cel prevăzut de Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor. Rapoartele inițiale cu privire la implementarea Convenției internaționale pentru drepturile civile și politice, a Convenției cu privire la eliminarea discriminării, a Convenției despre drepturile copilului încă nu au fost prezentate (deja de 5-7 ani).

OSCE

- *Obligații internaționale luate de Federația Rusă și responsabilitatea autorităților transnistrene;*

În conformitate cu acordul OSCE semnat la Istanbul, trupele Federației Ruse dislocate în Transnistria, Republica Moldova, trebuie retrase până la sfârșitul anului 2002. Nu s-a făcut nici un efort substanțial pentru respectarea tratatului.

II. Libertățile individuale

Libertatea expresiei, a presei și a accesului la informație⁹

Prevederile proiectului Codului Penal care afectează libertatea de expresie

⁸ Probabil, o excepție o reprezintă raportul despre drepturile omului în regiunea Transnistreană a Republicii Moldova, compilat de Comisia interdepartamentală pentru coordonare a politicii de stat în localitățile de pe malul stâng al Nistrului. Raportul se bazează pe o contribuție considerabilă din partea a câtorva organizații neguvernamentale de domeniul drepturilor omului din Republica Moldova și în special din Raportul Comitetului Helsinki din Moldova privind Drepturile Omului în regiunea Transnistriei a Republicii Moldova

⁹ Vezi de asemenea capitolul 4 (p.11-14) din RAPORTUL CU PRIVIRE LA RESPECTAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA (ianuarie - decembrie 1999), Comitetul Helsinki din Moldova

Parlamentul moldovean a aprobat în prima lectură proiectul Codului Penal. Proiectul Codului Penal conține prevederi care restricționează și mai mult libertatea de expresie decât cele ale Codului în vigoare¹⁰. Proiectul de Cod penalizează propaganda, incitarea la război¹¹, divulgarea secretelor de stat¹², defaimarea (calomnierea)¹³, insultarea¹⁴, confectionarea sau diseminarea lucrărilor care promovează violența și cruzimea¹⁵, producerea sau diseminarea obiectelor pornografice¹⁶, publicitate calomnioasă¹⁷, insultarea (ofensarea) unui judecător¹⁸, calomnierea unui judecător, a unui procuror, anchetator¹⁹,

¹⁰ Vezi opinia Comitetului Helsinki referitor la prevederile proiectului Codului Penal care afectează libertatea expresiei.

¹¹ Vezi Art. 135 "Propaganda pentru război" a proiectului Codului Penal "1) Propaganda pentru război, răspândirea de știri denunțioase sau inventate, de natură să servească la atitarea războiului sau orice alte manifestări în favoarea declanșării unui război, savirsite prin grai, scris, radio, televiziune, cinematograful sau prin alte asemenea mijloace, - se pedepsește cu amendă de până la 500 salarii minime sau cu închisoare de la 3 la 5 ani, în ambele cazuri cu interzicerea activității pe o perioadă de până la 5 ani..."

¹² Vezi Art. 118 "Secret de Stat" al proiectului Codului Penal. "Secretul de Stat constituie informațiile protejate de către stat în domeniul activității lui militare, economice, tehnico-stiințifice, de politică externă, de recunoaștere, de contrainformații și operative de investigații, a căror răspândire, divulgare, pierdere, sustragere sau distrugere poate periclita securitatea statului."

¹³ Vezi Art. 167 "Calomnia" al proiectului Codului Penal. "1) Calomnia, adică răspândirea cu bună știință a unor scorniri minciunoase ce defăimează o altă persoană: a) într-o lucrare tipărită; b) multiplicată prin alte mijloace; c) de o persoană anterior condamnată pentru o calomnie — se pedepsește cu amendă în mărime de până la 200 salarii minime sau cu munca neremunerată în folosul comunității până la o sută de ore, sau cu închisoarea până la 3 ani.

2) Calomnia: a) urmata de consecințe grave; b) însoțită de învinuirea de savirsirea unei infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave; - se pedepsește cu închisoare până la 5 ani."

¹⁴ Vezi Art. 168 "Insulta" al proiectului Codului Penal "1) Insulta, adică înjosirea intenționată a onoarei sau demnității unei persoane prin acțiune, verbal sau în scris, - se pedepsește cu amendă în mărime de până la 100 salarii minime sau munca neremunerată în folosul comunității de până la 100 ore. 2) Insulta: a) într-o lucrare tipărită; b) multiplicată prin alte mijloace; c) de către o persoană care a mai fost condamnată pentru insultă — se pedepsește cu amendă de până la 200 salarii minime sau munca neremunerată în folosul comunității de până la 200 ore..."

¹⁵ Vezi Art. 235 "Confectionare sau difuzarea de lucrări, ce propaga cultul violenței și al cruzimei" al proiectului Codului Penal "Confectionarea, difuzarea sau păstrarea în scop de difuzare sau de demonstrare a unor filme de cinematograful și de videofilme sau a altor lucrări, ce propaga cultul violenței și al cruzimei - se pedepsește cu amendă în mărime de la 300 salarii minime sau munca neremunerată în folosul comunității de la 180 până la 240 ore, sau cu închisoare de până la 2 ani.

¹⁶ Vezi Art. 234 "Producerea sau răspândirea obiectelor pornografice" a proiectului Codului Penal. "Producerea, răspândirea sau facerea reclamei operelor pornografice, publicațiilor tipărite, tablourilor sau altor obiecte cu caracter pornografic, precum și comerțul cu ele sau păstrarea lor în scop de vânzare sau difuzare, - se pedepsește cu amendă în mărime de la 200 la 500 salarii minime sau cu munca neremunerată în folosul comunității de la 180 până la 240 ore, sau închisoare până la 2 ani"

¹⁷ Vezi Art. 291 "Reclama calomnioasă" din proiectul de Cod Penal. "Utilizarea în reclama a informațiilor calomnioase intenționate referitor la marfuri, munca sau servicii și la producătorii lor (autori, vânzători), savirsita în interes de profit, dacă ea a cauzat daune considerabile intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, se pedepsește cu amendă în mărime de la două sute la cinci sute salarii minime sau cu închisoare până la 2 ani."

¹⁸ Vezi Art. 345 "Ofensa față de judecător" din proiectul de Cod Penal, "Ofensa adusă judecătorului sau participanților la proces, ce contribuie la infaptuirea justiției sau alta încălcare grosolană a ordinii în instanța judecătorească, - se pedepsește cu amendă în mărime de la 200 la 500 salarii minime sau cu munca neremunerată în folosul comunității de la o sută optzeci la două sute patruzeci ore, sau cu arest de până la șase luni."

¹⁹ Vezi Art. 346 "Calomnierea judecătorului, procurorului, anchetatorului, persoanelor ce efectuează cercetarea penală, executorului judecătoresc" din proiectul Codului Penal, "(1) Calomnierea judecătorului sau a altei persoane, care contribuie la infaptuirea justiției în legătură cu examinarea cazului sau materialelor în instanța judecătorească, -se pedepsește cu amendă în mărime de la 200 la 500 salarii minime sau cu arest de până la 6 luni sau cu închisoare până la doi ani; (2) aceleși acțiuni savirsite asupra procurorului, anchetatorului, persoanei ce efectuează cercetarea penală, executorului judecătoresc în legătură cu efectuarea cercetării penale sau executarea sentinței, a hotărârii judecătorești sau a altui act judecătoresc, -- se penalizează cu amendă în mărime de la 300 salarii

insubordonare civila²⁰, profanarea simbolurilor statului²¹, insultarea unui functionar militar²².

Defaimarea

Curtea Constitutionala a sustinut constitutionalitatea prevederilor referitor la defaimare din art. 7²³ din Codul Civil, care limiteaza libertatea expresiei. În hotarârea din 8 iunie, 2000 Curtea nu a facut distinctia între "fapte" si "judecata de valoare", când a interpretat notiunea "informatie". Ca argumente în favoarea deciziei, se citeaza prevederile din art. 32(2, 3)²⁴ a Constitutiei Moldovei si art. 4 din Legea despre presa. Ambele prevederi la care s-a facut referinta au fost criticate înca în 1998 ca fiind inacceptabil de vagi si ambigue.

minime sau arest de la 3 la 6 luni, sau cu inchisoare pâna la 2 ani. (3) Actiunile prevazute în (1) sau (2) ale prezentului articol, inbinate cu invinuirea persoanei de savirsirea unei infractiuni grave sau deosebit de grave sau exceptional de grave, -- se pedepseste cu amenda in marime de la 300 la 600 salarii minime sau cu inchisoare pâna la 4 ani. "

²⁰Vezi Art.381 "Nesupunerea cerintelor Constitutiei republicii Moldova si ale altor legi ale Republicii Moldova" din proiectul Codului Penal, "(1) Persoanele care împiedica în mod activ indeplinirea cerintelor Constitutiei Moldovei si ale altor legi ale Republicii Moldova prin nesupunere civila fatisa si cele ce provoaca alte persoane la astfel de actiuni, -- se pedepseste cu amenda in marime de pâna la 400 salarii minime sau cu munca în folosul comunitatii de la o suta la doua sute patruzeci de ore sau cu inchisoare pâna la trei ani. (2) Aceleasi actiuni, urmate de un apel la nesupunere civila (impotrivire) în masa cerintelor Constitutiei Republicii Moldova si ale altor legi ale Republicii Moldova, precum si organizarea lor, -- se pedepseste cu amenda in marime de la 300 la 700 salarii minime sau cu inchisoare de la 3 la 7 ani, (3) Actiunile prevazute în (1) sau (2) ale prezentului articol, savirsite de conducatorii administratiei de stat, ai întreprinderilor, institutiilor si organizatiilor indiferent de forma organizatorico-juridica si tipul proprietatii si care aduc prejudicii intereselor de stat sau obstesti, -- se pedepseste cu inchisoare de la trei la zece ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite functii sau de a exercita activitate pe un termen de pâna la cinci ani."

²¹ Vezi Art.382 "Profanarea simbolurilor de stat" din proiectul Codului Penal, "(1) Profanarea simbolurilor de stat (drapelul, imnul, stema) ale Republicii Moldova sau ale unui alt stat sau încalcare modulului de folosire a lor, -- se pedepseste cu amenda in suma de pâna la 500 salarii minime sau cu inchisoare pâna la 3 ani. (2) Aceleasi actiuni savirsite: a) în mod repetat; b) în urma intelegerii prealabile de catre un grup de persoane, -- se pedepseste cu amenda în suma de la 200 la 700 salarii minime sau cu inchisoare de la doi la sase ani, (3) Actiunile prevazute în (1) sau (2) ale prezentului articol, savirsite de persoane cu functii de raspundere responsabile pentru respectarea modulului de folosire a simbolurilor national-statale, -- se pedepseste cu amenda in suma de la 500 la 800 salarii minime sau cu inchisoare de la patru la sapte ani în ambele cazuri cu activitate pe un termen de pâna la cinci ani."

²² Vezi Art.415 "Insultarea militarului" din proiectul de Cod Penal, "(1) Insultarea adusa sefului de catre subaltern, precum si subalternului de catre sef în legatura cu indeplinirea indatoririlor legate de serviciul militar, -- se pedepseste cu trimiterea într-o unitate militara disciplinara de pâna la doi ani sau cu inchisoare pâna la trei ani (2). Aceleasi actiune savirsita: a) în timp de razboi; b) în conditii de lupta, -- se pedepseste cu inchisoarea pâna la cinci ani."

²³ Articolul 7. Apararea onoarei si demnitatii. Orice persoana fizica sau juridica este în drept sa ceara prin judecata dezmintirea informatiilor care lezeaza onoarea si demnitatea ei, daca cel care a raspindit asemenea informatii nu dovedeste ca ele corespund realitatii. În cazul în care asemenea informatii au fost raspindite prin intermediul unui mijloc de informare în masa, instanta de judecata obliga redactia acestuia sa publice, în termen de 15 zile de la data intrarii în vigoare a hotaririi instantei de judecata, o dezmintire la aceeasi rubrica, pe aceeasi pagina, în acelasi program sau ciclu de emisiuni. În cazul în care astfel de informatii sint expuse într-un document emis de o institutie, instanta de judecata obliga institutia respectiva sa inlocuiasca acest document (în redactia Legilor Nr.639-XII din 10 iulie 1991; Nr.71-XIII din 22 aprilie 1994; Nr.564-XIV din 29 iulie 1999).

²⁴ Articolul 32 Libertatea opiniei si a exprimarii (1) Oricarui cetatean ii este garantata libertatea gândirii, a opiniei, precum si libertatea exprimarii în public prin cuvint, imagine sau prin alt mijloc posibil. (2) Libertatea exprimarii nu poate prejudicia onoarea, demnitatea sau dreptul altei persoane la viziune proprie. (3) Sint interzise si pedepsite prin lege contestarea si defaimarea statului si a poporului, indemnul la razboi de agresiune, la ura nationala, rasiala sau religioasa, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violenta publica, precum si alte manifestari ce atenteaza la regimul constitutional.

Aceste prevederi au constituit obiectul modificarilor necesare pentru armonizarea cu standardele europene.

Totusi, la 19 iunie, 2000 hotarârea explicativa a Plenumului Curtii Supreme de Justitie referitor la prevederile art. 7 din Codul Civil, afirma clar ca notiunea "informatie" ar trebui sa invoce responsabilitate doar daca "criticile sunt false din punct de vedere al faptelor sau sunt excesiv de ofensive". În acelasi timp, partea a doua a hotarârii explicative mai contine explicatii ale definitiei "informatie – a se înțelege orice expresie a unui fapt, unei opinii sau idei ...". Desi decizia Curtii Supreme de Justitie este extrem de sofisticata si specifica, totusi lasa impresia ca este cam controversata si nu asigura o serie de alte garantii pentru libertatea de expresie, elaborate de Curtea Europeana pentru Drepturile Omului si de alte curti: scutirea de responsabilitate în cazul inexactitatilor de ordin factual, care dovedesc experienta publicistica rezonabila, importanta interesului public, etc.

Comitetul Helsinki din Moldova a înaintat un *amicus curie* la audierile de la Curtea Constitutionala, aducând în atentia lor art. 10 al Conventiei Europene cu privire la legea despre procese, clasicul caz **Lingens** si altele, si practicile curtilor din Moldova care încalca libertatea de expresie prin prevederile art. 7 al Codului Civil.

Prevederile proiectului Codului Civil²⁵

Problemele care pot aparea prin reglementarea "onoarei si demnitatii" dupa cum se propune in proiectul Codului Civil: Proiectul art. 42 al Codului Civil nu va reglementa satsafacator litigiile de defaimarea civila in cazurile exemplificate mai sus;

Proiectul art. 42 in esenta mentine reglementarea existenta a defaimarii civile prevazute de art. 7 al Codului Civil in vigoare;

Proiectul art. 42 va genera si in continuare cazurile la Curtea Europeana a Drepturilor Omului contra Republicii Moldova.

- Proiectul art. 42 (1)²⁶ nu da definitia notiunilor "onoarea", "demnitatea" poe care le utilizeaza. In legislatia si jurisprudenta tarilor cu democratie consolidata se utilizeaza urmatoarele notiuni: "reputatia", "onoarea". "Reputatia" se intelege aprecierea de catre altii a persoanei. "Onoarea" se intelege aprecierea de sine a persoanei. "Reputatia" si "Onoarea" trebuie sa fie reglementate in mod diferit de legislatorul.

- Proiectul art. 42 (2) utilizeaza o notiune "afirmatiile" care include cat informatii faptologice (expuneri de fapte) atat si opinii, pareri. In legislatia

²⁵ Pentru detalii vezi Raportul Comitetului Helsinki din Republica Moldova: Defaimarea civila ca un instrument de inhibare a libertatii de exprimare in Republica Moldova.

²⁶ Art. 42 al proiectului Codului Civil: Apararea onoarei si demnitatii. (1) Orice persoana are dreptul la respectarea onoarei si demnitatii sale. (2) Orice persoana are dreptul sa ceara dezmintirea afirmatiilor care ii ponegrec onoarea si demnitatea, daca cel ce a raspindit informatia nu dovedeste ca ea corespunde realitatii...

tarilor cu democratie consolidata si in jurisprudenta Curtii Europene a Drepturilor Omului clar se indica ca opiniile, pareri nu pot fi actionate in justitie.

- Proiectul art. 42 (2) prin formularea "daca cel ce a raspindit informatia nu dovedeste ca ea nu corespunde realitatii" impune un standard de responsabilitate jurnalistilor excesiv.

a. este illogic sa ceri ca jurnalistul sa demonstreze ca opinia, parerea corespunde realitatii. Nu exista adevarul in opinii, pareri sau corespunderea lor realitatii.

b. In statele cu democratie consolidata piritul (persoana care actioneaza in justitie jurnalistul) trebuie sa demonstreze ca prin publicarea materialului/articolului ei l s-a cauzat un prejudiciu, si daca aceasta demonstreaza doar atunci jurnalistului se imputa responsabilitatea pentru publicatia.

- Proiectul art. 42 nu reglementeaza cazurile de ligitima aparare a jurnalistului. In legislatia tarilor cu democratie consolidata in cazul in care piritul demonstreaza prejudiciul cauzat in urma publicarii articolului, etc, jurnalistului se imputa responsabilitatea pentru publicarea materialului. Insa, jurnalistul poate scapa responsabilitatea si va cistiga cauza in urmatoarele cazuri:

a. Jurnalistul demonstreaza ca subiectul materialului prezinta un interes public care are o semnificatia de a fi discutat in public si dezvaluit mai mare decit interesul de a proteja "reputatia" reclamantului.

b. Jurnalistul demonstreaza ca nu exista intentia malitioasa/rea vointa in publicarea materialului ci scopul de a discuta problema.

c. Jurnalistul prea cu acuratete informatiile publicate in mod oficial.

d. Jurnalistul demonstreaza ca a efectuat metodele rezonabile si procedeele primite in ancheta, investigatia jurnalistica utilizate de jurnalisti din Moldova (a verificat datele prin metodele rezonabile, a utilizat sursele pe care le folosesc jurnalistii de obicei, etc).

- Proiectul art 42 nu da definitia "persoanei publice" sau persoanei care insuseste calitatea de persoana publica. In toate demcratiile consolidate si in jurisprudenta Curtii Europene a Drepturilor Omului se constata necesitatea reglementarii diferite a litigiilor de defaimare in cazul cind este implicata o "persoana publica" de cazul cind nu este implicata "persoana publica". Notiunea de persoana publica va include cel putin, politicieni, persoanele cu rezonanta politica, functionarii publici (de diferit rang dar si in diferita masura), etc. De asemenea o persoana privata poate insusi calitatea de persoana publica in cazurile in care aceasta se exprima pe marginea unui subiect, sau este implicata intr-un subiect de interes public. In limitele acestor exprimari si luari de atitudini aceasta persoana privata devine persosna publica.

Accesul de a asista la sedinta judiciara

Observatorului și reprezentantului Comitetului Helsinki din Moldova i s-a refuzat fără motiv accesul în sala de ședință judiciară pentru a monitoriza un caz de interes public. Pe 21.06.2000, Judecătoria Centru din Chișinău, curte de primă instanță, a programat audierile în cazul Mihaiescu, acuzat de participare ilegală într-o grevă studențească neautorizată. Judecătorul care prezida audierile, a refuzat în mod repetat accesul reprezentantului Comitetului Helsinki pentru observarea procesului, fără nici o motivare²⁷. Partile nu au avut obiecții față de faptul că procesul va fi observat.

Fiind depusă plingere la președintele Judecătoriei Centru din Chișinău, aceasta a fost doar anexată la dosarul corespunzător. Acțiunile judecătorului de refuz au fost atacate în Tribunalul Chișinău, care în hotărârea sa din 17.08.2000, a constatat "necesar de-a înceta procesul din motiv că pricina nu este de competența instanțelor judecătorești..."²⁸ pentru examinarea pretenției încălcării dreptului de acces la audierile din sala de judecată în acest caz. Pe 05.12.2000 Colegiul Civil al Curții de Apel²⁹ a anulat decizia Tribunalului constatând că pretențiile "...contin în sine un litigiu de drept.." și că cazul presupuse încălcarea accesului la audieri pentru examinare la aceeași instanță la care s-a produs evenimentul - judecătoria Centru al mun. Chișinău, trecând cu vederea alte reclamații ale Comitetului Helsinki din Moldova privind constatarea încălcării dreptului la un proces echitabil și recuperarea prejudiciilor cauzate, însă a dispus într-o încheiere interlocutorie sesizarea Consiliului Superior al Magistraturii.

Limitări pe motiv de "defaimare a națiunii și statului"

Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) a decis retragerea licenței de difuzare unei companii TV private pe motiv că ea "contesta și defaima statul și națiunea". Pe 29 august 2000, CCA a decis să suspende licența stației TV private prin cablu, TVC21, pe o perioadă de trei luni. CCA a motivat această hotărâre cu faptul că pe 29 iulie 2000, TVC21, în programul de știri a transmis un interviu cu unul din liderii auto-proclamatei "Republici Moldovenesti Nistrene" despre recente alegeri locale din regiune. CCA argumentează că "...interviul cu Maracuta, o persoană care luptă pentru separarea de Moldova, un stat unitar, și incită la separatism teritorial" încalca Constituția Republicii Moldova. Decizia se bazează pe prevederile art. 32 (3)³⁰ din Constituția Republicii Moldova și art. 3³¹ din Legea audiovizualului.

²⁷ Procesul M. Mihaiescu c. Politia Municipala a fost rejudecat de judecătorul D. Suschevici.

²⁸ Cazul Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Moldova c. judecătorul D. Suschevici privind refuzul de acces la ședința judiciară a fost prezidată de judecătorul G. Zubatii.

²⁹ Recursul Comitetului Helsinki c. judecătorul D. Suschevici a fost judecat de judecătoria T. Raducanu, T. Doneva, T. Micu.

³⁰ Articolul 32. Libertatea opiniei și expresiei

...
(3) Sunt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defaimarea statului și a poporului, indemnul la război de agresiune, la ura națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violență publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional.

³¹ Articolul 3. Libertatea de exprimare audiovizuală presupune respectarea strictă a Constituției și nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine.

Incidentul are loc în timp ce prevederile art. 32(3) din Constituție și art. 3 din Legea audiovizualului se afla în examinarea Comitetului PACE³² pentru monitorizarea respectării de către Moldova a obligațiilor vis-à-vis de Consiliul European, în vederea neaplicării acestor restricții asupra libertății de expresie. Guvernul Moldovei a propus proiecte de modificări ale prevederilor legale menționate pentru a corespunde obligațiilor amintite.

Limitări în difuzarea într-o altă limbă decât cea oficială

Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) a inițiat retragerea licențelor de difuzare de la câteva stații radio, care "încalcau prevederile de a difuza cel puțin 65% din întregul timp de emisie în limba oficială". CCA a amenințat cu retragerea licenței următoarele stații radio: "Russkoe radio", "Radio Nostalgie", "Radio D'or", "Serebreannii Dojdi" pentru nerespectarea art. 13(3)³³ al Legii audiovizualului. Curtea de Apel a satisfăcut petiția înaintată de CAIRO, Clubul Absolvenților din instituțiile din Străinătate și din România, împotriva CCA și, în cele din urmă, împotriva stațiilor radio menționate, obligând Consiliul să retragă respectivele licențe.

Între timp, Parlamentul Moldovei a interpretat art. 13 (3)³⁴ al Legii audiovizualului în așa fel, încât obligația de a difuza cel puțin 65% din întregul timp de emisie se referea numai la stațiile radio localizate în Moldova, excluzând stațiile de retransmisie. Cazul a fost examinat de Curtea Supremă de Justiție și este la momentul de față la re-examinare la Curtea de Apel.

Limitări în propagandă politică electorală

Parlamentul a modificat art. 23/1³⁵ al Legii audiovizualului, interzicând difuzorilor locali să insereze informație locală în programele realizate și retransmise pe teritoriul Moldovei. Această modificare a avut drept țintă, în

³² PACE- Adunarea Parlamentară a Consiliului European

³³ Articolul 13. (1) Companiile audio-vizuale publice difuzează în mod operativ și gratuit toate comunicațiile de interes public, remise de Parlament, Președintele și Guvernul Republicii Moldova. Procedurile difuzării informației oficiale sunt stabilite în acordul Consiliului de Coordonare al Audiovizualului. (2) Companiile audio-vizuale, publice sau private, sunt obligate să informeze, în limitele stabilite de timp, despre situațiile excepționale și calamitățile naturale. (3) Instituțiile audiovizuale, publice sau private, difuzează în limba de stat cel puțin 65% din programele audiovizuale. Această prevedere nu se referă la programele TV recepționate prin satelit și retransmise prin cablu, nici la stațiile străine sau cele ce difuzează în regiuni compact populate de minorități naționale. (4) Cel puțin 50% din programele audiovizuale ale instituțiilor publice trebuie să conțină produse confecționate în Republica Moldova.

³⁴ Articol unic. - Prevederea articolului 13 alineatul (3) din Legea audiovizualului privind transmisiunea a cel puțin 65 % din volumul emisiunilor și programelor audiovizuale în limba de stat se referă exclusiv la emisiunile și programele de producție locală, și nu se referă la timpul de antenă pe parcursul căruia se efectuează retransmisiunea emisiunilor și programelor posturilor străine de către instituțiile audiovizualului care funcționează pe teritoriul Republicii Moldova.

³⁵ Articolul 23¹ (1) Retransmiterea programelor audiovizuale din țări străine prin rețele de comunicații audiovizuale și emitoare proprietate de stat se efectuează de către instituțiile audiovizualului, publice sau private, în baza de licență tehnică de emisie și, după caz, de licență tehnică sau de contract de închiriere a rețelilor de comunicații audiovizuale și a emitoarelor. (2) Instituția audiovizualului nu poate îmbina retransmiterea cu conceperea, producerea și emisia de programe audiovizuale originale pe frecvențe (canale) pe care se efectuează retransmiterea programelor din țări străine, excepție făcând publicitatea comercială." , 22.06.2000.

primul rând, publicitatea politica din timpul alegerilor. Curtea Constitutionala însa a declarat, pe 14 decembrie 2000, ca modificarile sunt neconstitutionale.

Transnistria

Autoritatile Transnistrene locale au creat un mediu informational foarte agresiv pentru orice deviere de la ideologia oficiala. Dupa citatul din ziarul "Baltiskaia gazeta", conform opiniei "secretarului" Sovietului Suprem al Republicii Nistrene, G. Maracuta, cei care nu recunosc "RMN" nu vor fi tolerati, iar Sevtoy-Antiufeev, seful serviciului securitatii al "RMN" a completat: "un numar de oameni trebuie sa fie scosi din circulatie... Atât în "RMN", cât și pe teritoriul fostei URSS sa creat o situatie similara cu cea din Moscova. Atitudinea noastra referitor la aceasta situatie corespunde situatiei din anilor 1980-1990, iar aceasta este incorect. Atitudinea noastra trebuie sa fie ca în anii 1945-1947, când toate activitatile îndreptate împotriva ordinii erau echivalente cu încălcarea ordinii de stat."

Populatie totala din Transnistria constituind aproximativ 500 000 oameni, militarii (detasamente militare cu destinatie speciala si fortele de securitate ale RNM si alte forte paramilitare) ating cifra de circa 8 000-10 000.

Mass-media activeaza în conditiile unei cenzuri serioase, impuse de administratia din Tiraspol. Deja de 8 ani prin mijloace mass-media se creaza insistent imaginea dusmanului reprezentat, dupa ei, de puterea constitutionala de la Chisinau si toate încercarile de a îmbunătăti situatia sunt considerate tradari. Drept exemplu de lezare a libertatii de expresie poate servi ziarul "Novaia gazeta". Pe 29 ianuarie 1999, functionarii "ministerului securitatii" au confiscat, fara nici un suport legal, din circulatie ziarul "Novaia Gazeta", numai pentru ca acest ziar a publicat mai multe opinii referitoare la perspectivele solutionarii conflictului Transnistrean. Desi procurorul general al Transnistriei a considerat aceste actiuni ilegale, mai târziu au fost retrase alte doua ziare. Pe 4 iunie 1999, "ministerul securitatii" a restras din nou ziarul din circulatie.

Legea cu privire la presa a RMN interzice înfiintarea mijloacelor de pre sa de catre cetatenii straini, inclusiv cei ai Moldovei. La moment, nu exista ziare private sau de stat, publicate în alte limbi decât cea rusa. Exista o serie de programe pe televiziunea de stat transnistreana (în principal stiri oficiale) în limba moldoveneasca si în limba ucraineana, în total constituind doua ore pe zi. Nu exista operatori audiovizuali privati în nici o limba, conform regulamentului, numai Guvernul Transnistriei având dreptul sa înfiinteze mijloace audiovizuale mass-media.

Libertatea de asociere si întrunire pasnica

Asocierea politica

Ministerul Justiției al Republicii Moldova a refuzat să accepte noul program și noul Statut de asociere al Partidului Național Român (PNR), denumit anterior Victime ale Regimului Comunist de Ocupare și Veterani ai Războiului ai Armatei Române și înregistrat la Ministerul Justiției. Hotărârea modificării numelui asociației în Partidul Național Român a fost adoptată de mai mult de 600 delegați la cel de-al patrulea Congres ordinar de asociere. Ministerul considera ca obiectivul: “A contribui la reintegrarea cu țara-mama³⁶ prin lichidarea consecințelor pactului Molotov– Ribentrop” este o provocare la adresa suzeranității și integrității Republicii Moldova și contravine art. 41.4 al Constituției Moldovei. Afirmatia Ministerului Justiției conține argumentul că numele de PNR “include un element de identificare al unui alt stat” și conține un criteriu de asociere etnică.

Președintele Partidului Național Român, Gh. Ghimpu și I. Buga, membru al Consiliului Republican al PNR, a declarat într-o conferință de presă, că poziția Ministerului Justiției este discriminatorie referitor la denumirea partidului. La acel moment, erau deja înregistrate partide fondate pe criterii de natură etnică: “Partidul Național Moldovenesc”, “Asociația femeilor gagauze”, “Partidul Popular Gagauz” și altele. În plus, unii dintre ei, prin acțiunile și declarațiile lor, au atentat la suzeranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova. După cum rezulta din comunicatul de presă semnat de Gh. Ghimpu și I. Buga, acțiunile Ministerului Justiției încălcă drepturile și interesele ale circa 10 000 membri ai Asociației, care aspiră la aceasta de mulți ani.

Asocierea profesională

Curtea Constituțională a declarat constituționale prevederile, conform cărora sportivii în mod obligatoriu trebuie să fie membri ai unui club sportiv din Moldova sau ai federației sportive naționale și, în plus, au nevoie de acordul autorităților, pentru a deveni membri ai oricărei federații / asociații sportive internaționale. Pe 25.04.2000, Curtea Constituțională a constatat că prevederile art. 16(3)³⁷ ale legii cu privire la cultura fizică și sport nu reprezintă o obligație excesivă prevăzută pentru sportivii moldoveni. Curtea argumentează poziția sa cu prevederile art. 54³⁸ din Constituția Republicii Moldova, precum “constituie măsuri de protecție a sănătății sportivilor” și pe baza că “sportivii beneficiază de asistență medicală calificată și sunt asigurați împotriva unei eventuale traume sau altor consecințe pentru sănătatea lor.”

³⁶ Ei se referă la reunificarea Basarabiei cu România

³⁷ Art. 16(3) spune: “Pentru a participa la o competiție oficială sportivă locală sau națională, un sportiv de performanță trebuie să fie membru al unei asociații, club sau federații sportive naționale”

³⁸ Articolul 54 Restricționarea exercitiului unor drepturi sau al unor libertăți (1) Exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrins numai prin lege și numai dacă se impune, după caz, pentru: apărarea siguranței naționale, a ordinii, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și a libertăților cetățenilor; desfășurarea anchetei penale; prevenirea consecințelor unei calamități naturale ori avarii. (2) Restricționarea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății.

O situatie similara a fost examinata de Curtea Constitutionala³⁹ în legatura cu exercitarea profesiei în domeniul juridic, când cerinta de a fi membru al Asociatiei Avocatilor din Moldova a fost declarata neconstitutionala. De asemenea, Republica Moldova, înainte de aderare la Consiliul Europei, a preluat obligatia "de a nu interpreta limitarile art. 54, 55⁴⁰ ale Constitutiei în dezacord cu limitarile prevazute de Conventia europeana pentru drepturile omului", deocamdata însa nefiind cazul.

Aceiasi decizie a constatat drept constitutionale atât prevederile art. 21(5)⁴¹, 22(2)⁴² din lege, cât si prevederile art. 21(6)⁴³. Ambele prevederi sunt vazute ca excesive si genereaza noi restrictii si un control mai mare din partea autoritatilor asupra libertatii si activitatilor sportive.

Asocierea religioasa

Biserica Crestina Ortodoxa reprezinta religia dominanta în Moldova. Se crede ca biserica ortodoxa este sustinuta direct si indirect de stat. Politicienii de nivel înalt din Moldova si autoritatile publice deseori se afiliaza cu Biserica Ortodoxa. Guvernul Moldovei a fost rezonabil în legatura cu asa-zise religii "netraditionale". Din 1991, când a fost adoptata legea cu privire la religii si înainte adoptarii Constitutiei Moldovei în iulie 1995, pâna la începutul anului 1999, prozelitismul religios se considera ilegal. Aceasta include actiuni directe sau indirecte de manifestare activa a credintelor religioase cu scopul de a converti sau fara acest scop. Limitarile manifestarilor religioase vor fi prevazute conform legii aplicabile pe teritoriul Moldovei în aceeasi masura ca si în legatura cu credintele religioase. Serviciul de Stat pentru problemele cultelor întruneste reprezentanti ai religiilor "recunoscute" (înregistrate de Guvernul Moldovei), în special ortodoxe si exclusiv de orientare crestina. Exista circa zece religii sau organizatii religioase care opereaza în Moldova, nefiind "recunoscute".

Pe 19 februarie 1999 Serviciul de Stat pentru problemele cultelor al Guvernului Republicii Moldova a respins cererea de înregistrarea înaintata de Biserica Ortodoxa Adevarata din Moldova", în care se auto-declara o comunitate religioasa asemanatoare crezului religios Biserica Ortodoxa Rusa din Strainatate. Serviciul sus-mentionat afirma în expertiza sa, semnata de Gh. Armasu, ca crezul nu a prezentat principiile sale de credinta, care, conform articolului 15 al Legii Republicii Moldova cu privire la culte, trebuie sa

³⁹ Vezi hotarârea Curtii Constitutionale (#8, 15.02.2000) care invalideaza obligatia de a fi membru al Uniunea Avocatilor din Moldova pentru a putea exercita profesia de avocat.

⁴⁰ Articolul 55 Exercitarea in sistem a drepturilor si a obligatiilor (1) Fiecare cetatean are obligatii fata de stat si fata de societate acestea derivind nemijlocit din drepturile si libertatile garantate. (2) Respectul fata de drepturile si interesele legitime, fata de demnitatea altor cetateni este obligatoriu.

⁴¹ În Art. 21(5) se spune: "Federatiile sportive nationale se pot afilia federatiilor internationale sportive sau oricarui alt forum international pe baza acordului dat de autoritatea competenta centrala"

⁴² În Art. 22(2) se spune: "Ligile profesionale se subordoneaza în aspectele metodologice asociatiei sportive corespunzatoare ... "

⁴³ În Art. 21(6) se spune: "Federatiile nationale organizeaza si coordoneaza dezvoltarea unui sport particular, luându-se în considerare contractul semnat cu autoritatile centrale competente si stipularile financiare respective, alte obligatii ale partilor "

fi fost incluse în Statutul Cultului. Alt motiv pentru respingerea înregistrării cultului se bazează pe articolul 24⁴⁴ al Legii despre culte, care stipulează ca orice parohie poate fi înregistrată drept persoană juridică numai în conformitate cu Prevederile Regulamentului de Înregistrare a Elementelor de Cult (Hotărârea Guvernului #758 din 13 octombrie 1994). Expertiza respingerii menționează că, conform acestui Regulament, "organizațiile religioase sunt fondate de către centrele și secțiile de cult respective". Însă, luând în considerare faptul că "Biserica Rusa Ortodoxă din Străinătate" nu este înregistrată pe teritoriul Republicii Moldova, ea nu poate fi înregistrată ca o parte componentă a Bisericii Ortodoxe, precum, de exemplu, Adevărata Biserica Ortodoxă din Moldova. Aceasta înseamnă că cultele care în prezent nu sunt înregistrate pe teritoriul Republicii Moldova nu au posibilitatea (dacă statul nu dorește altfel) de a fi înregistrate în viitor. Curtea de Apel și Curtea Supremă de Justiție a susținut hotărârea Guvernului prin diferite motive⁴⁵.

În solicitarea repetată de înregistrare din noiembrie 2000, Serviciul de stat pentru problemele Cultelor⁴⁶ pe lângă Guvernul Republicii Moldova repetat a refuzat înregistrarea pe motive că Biserica Adevărată Ortodoxă Rusa "nu constituie un cult aparte." La momentul scrierii raportului cazul este examinat de Curtea de Apel⁴⁷.

Serviciul de Stat pentru problemele cultelor a refuzat în mod repetat să înregistreze Consiliul Spiritual al Musulmanilor. Pe 18 septembrie 2000, Gh. Armasu, șeful Serviciului de Stat pentru problemele cultelor a refuzat înregistrarea Consiliului Spiritual al Musulmanilor pe motiv că "97% din populația Moldovei sunt creștini", "cetățenii străini și persoanele fără cetățenie care domiciliază temporar în Moldova dispun de libertatea de conștiință fără a li se acorda asociației lor statut juridic". După ce Consiliul Musulmanilor s-a reorganizat, având ca membri doar cetățeni ai Moldovei, SSC a refuzat înregistrarea pe temeiul că "majoritatea persoanelor aparținând consiliului sunt cetățeni străini" ceea ce permite, conform art. 22(1)⁴⁸, Guvernului Moldovei să refuze înregistrarea.

Pe 12 februarie 2001 Curtea de Apel⁴⁹ s-a pronunțat doar asupra unei din cele trei revendicări care cer Guvernului Moldovei să "răspundă petiției înaintate de către Consiliul Spiritual al Musulmanilor". Hotărârea nu menționează termenii

⁴⁴ Art. 24 Personalitatea juridică. Cultele recunoscute de stat sunt persoane juridice. Devin persoane juridice și partile lor componente, precum și instituțiile și întreprinderile înființate de ele după înregistrarea acestora în conformitate cu regulamentul privind înregistrarea partilor componente ale cultelor, a instituțiilor și întreprinderilor înființate de ele.

⁴⁵ Hotărârea Curții Supreme de Justiție motivează că fondatorul organizației religioase a ales o formă greșită de organizare.

⁴⁶ Reprezentat de directorul Gh. Armasu

⁴⁷ Pentru detalii vezi memoriul Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului pe marginea cazului Biserica Adevărată Ortodoxă Rusa c. Guvernul Republicii Moldova, judecat de judecătorul I. Corolevschi.

⁴⁸ În Art. 22 (1): "Șefii cultelor de rang republican și ierarhi, aleși conform statutului (regulamentului) cultului respectiv, precum și întregul personal din serviciul cultelor trebuie să fie cetățeni ai Republicii Moldova." Pentru detalii vezi memoriul Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului pe marginea cazului Consiliul Spiritual al Musulmanilor c. Guvernul Republicii Moldova

⁴⁹ Vezi cazul Consiliul Spiritual al Musulmanilor v. Guvernul Republicii Moldova, Curtea de Apel, judecătorul Budai.

pentru prezentarea raspunsului, nici esenta ei. Consiliul Spiritual al Musulmanilor a cerut ca Guvernul sa dea un raspuns de esenta petitiiei în legatura cu înregistrarea în termenii de timp prevazuti, sa "recunoasca"⁵⁰ statutul Consiliului Spiritual al Musulmanilor si sa repare prejudiciul moral rezultat din refuz. Consiliul Spiritual al Musulmanilor a recurat hotarirea la Curtea Suprema de Justitie.

Discriminarea fiscala pe temeiuri religioase

Biserica Ortodoxa din Moldova (Mitropolia Moldovei) se bucura de o scutire speciala de impozite, facilitând activitatile sale inclusiv cele comerciale, în conditii de exclusivitate⁵¹. Societatea privata pe actiuni "Fondul Mitropoliei" fondata de catre Mitropolia Chisinaului si a Moldovei si de manastirea "Tiganesti". Parlamentul a acordat scutire de impozite acestei societati. V.Chitan, ministrul finantelor din perioada respectiva în memoriul sau a acordat acestei societati private pe actiuni scutirea de TVA pe bunurile importate. Fondurile colectate de pe urma acestei scutiri trebuiau sa fie întrebuintate la constructia si renovarea manastirilor si lacaselor de cult cu valoare culturala si sunt înregistrate în registrul monumentelor protejate de stat. Datorita procedurii de stabilire a preturilor de transfer, alte companii private: "Fidesco", "Rodaj", "Acorex Trading", "Elita 5", "Interforum M", "Texcom", "Catalan", etc. si nu "Fondul Mitropoliei" au beneficiat de scutirea de impozite⁵². Numai în decursul a 10 luni aceasta societate pe actiuni a

⁵⁰ Precum se cere în legea despre culte a Republicii Moldova în art. 24.

⁵¹ Vezi RAPORTUL Curtii de Conturi a Republicii Moldova despre rezultatele controlului administrarii si folosirii materialului public si al resurselor financiare în 1997

⁵² Astfel, "Rodaj" SRL care initial a introdus în contractul pentru aprovizionare a autovehicolelor VAZ cu "Velis LTD"(companie austriaca), a primit prima încarcatura de autovehicole (20 masini de diferite feluri) în februarie 1996 si a achitat taxele vamale si TVA. Din martie 1996 "Rodaj" a achizitionat masini prin serviciul de intermediare a "Fondului Mitropoliei". Pâna în octombrie 1996, compania, prin intermediarul "Fondul Mitropoliei", a importat 245 masini VAZ de diferite feluri în valoare de 6.205.900 lei moldovenesti. Prin reflectarea în documente a faptului ca "Fondul Mitropoliei" era intermediarul în importul de bunuri, "Rodaj" a evitat sa plateasca 1.196.100 lei moldovenesti în taxe de import pe bunuri. Datorita acestui detaliu, pozitia financiara a firmei "Rodaj" pe piata interna era mai avantajoasa decât cea a altor importatori de masini.

Din 1995 pâna în 1996, "Fidesco" SRL a importat produse alimentare folosind serviciile de intermediere ale întreprinderilor, pe care Parlamentul RM le-a scutit de plata impozitelor. În 1995 "Fidesco" a importat bunuri prin intermediul firmei "Clubul Olimpic". Dupa interventia Curtii de Conturi, scutirea ilegala de impozite a fost întrerupta, iar din ianuarie 1996 "Fidesco" a importat bunuri prin intermediul S.A. "Fondul Mitropoliei", adica a folosit alte modalitati de evitare a platii impozitelor. Presedintele firmei "Bolid" (Frankfurt-on-Main, Germania), L.Zuaman, care aproviziona "Fondul Mitropoliei" cu bunuri si reprezenta principalul fondator (54 % din capitalul statutar) al "Fidesco" SRL, si L. Zusman, cel care achizitiona bunurile de la "Fondul Mitropoliei" sunt una si aceeași persoana. Pâna în octombrie 1996 "Fidesco" a achizitionat bunuri în valoare de 6.898.000 lei moldovenesti prin intermedierea "Fondului Mitropoliei". Transpunând în acte faptul ca "Fondul Mitropoliei" a servit drept intermediar la importul bunurilor, "Fidesco" a reusit sa se eschiveze de la plata a 2,2 milioane lei moldovenesti, contravaloarea taxelor vamale si a TVA. Astfel, stuatia companiei amintite era cu mult mai avantajoasa în comparatie cu cea a altor firme similare.

"Acorex trading" reprezinta cel de-al treilea client important al "Fondului Mitropoliei". Din iunie pâna în septembrie 1996 "Fondul Mitropoliei" a furnizat bunuri (produse alimentare, bere, masini, nutreturi, produse electrice de larg consum) în valoare de 2.397.100 lei moldovenesti. firmei "Acorex trading". Folosind serviciile de intermediere în importul de bunuri din alte tari, "Acorex trading" s-a eschivat, în mod ilegala, de la plata taxelor vamale în valoare de 554.800 lei moldovenesti (din care cele

importat (sau, mai bine-zis, a jucat rolul de intermediar) produse alimentare, autovehicole, produse electronice, petrol, motorina, etc. în valoare de 20.6 milioane lei moldovenesti. Costul scutirii de TVA pe 10 luni a constituit 6.6 milioane lei moldovenesti.

Asocierea în organizatii de interes public

Ministerul Justiției al Republicii Moldova a refuzat să înregistreze Biroul de Asistență legală a Drepturilor Individuale - o organizație de interes public în domeniul drepturilor omului. În hotărârea sa, reprezentantul Ministerului⁵³ afirmă că organizația și-a propus să "monitorizeze și să participe la observarea procesului de administrare a justiției", ceea ce contravine legilor de procedură din Moldova, și că organizația⁵⁴ nu poate asigura separarea funcțiilor ("trei fondatori nu sunt suficienți pentru asigurarea distribuirii funcțiilor executive, de supraveghere și de alt gen"), deși în lege se spune că cel puțin trei persoane pot să facă acest lucru.

Pe 22.05.2000 Curtea de Apel⁵⁵ a refuzat să înregistreze organizația din diferite motive, susținând că fondatorii au ales o formă greșită de constituire și că "această formă nu le permite să activeze în sfera protejării drepturilor altor persoane după cum se propune în actele statutare"⁵⁶ și că "acest fapt contravine însăși menirii unei organizații obștești... Aceste scopuri nu pot fi realizate prin această formă organizațională"⁵⁷. Pe 19 iulie 2000 Curtea Supremă de Justiție a anulat ultima decizie, trimițând cazul spre re-examinare la Curtea de Apel, motivând că Curtea de Apel "nu a verificat dacă refuzul Ministerului Justiției încalca dreptul la asociere garantat în art.11(2) al Convenției Europene"⁵⁸. Pe 29 octombrie, 2000 Curtea de apel a reexaminat cazul, emitând hotărârea care obligă Ministerul Justiției să înregistreze organizația, susținând că "nu există motive pentru refuzul de înregistrare"⁵⁹. Totuși, Curtea a refuzat să acorde compensație pentru prejudiciul pecuniar și nepecuniar suferit. Atât fondatorii (cerând compensarea prejudiciului), cât și Ministerul Justiției (împotriva hotărârii de a înregistra pe motive procedurale, care cere reexaminarea). Pe 14.04.2001 Curtea Supremă de Justiție⁶⁰ a

pentru bere au constituit 238.500 lei) și 373.300 lei contravaloarea TVA, care în total a constituit 928.100 lei.

⁵³ Ministerul Justiției a fost reprezentat de către N.Izdebschi.

⁵⁴ De notat că art. 14(2) al legii cu privire la organizații neguvernamentale afirmă: "ONG pot fi constituite ca urmare a inițiativei a cel puțin 3 cetățeni și / sau a unei sau mai multor ONG-uri cu statut de persoană juridică"

⁵⁵ Cauza Biroul de Asistență legală a Drepturilor Individuale c. Ministerului Justiției a fost judecată de judecătorul I. Corolevschi.

⁵⁶ Vezi art. 2(1) "Organizațiile obștești se constituie pentru a întreprinde acțiuni al căror scop să fie protecția și implementarea drepturilor civile, economice, sociale, culturale, etc. ..."

⁵⁷ Vezi Hotărârea Curții de Apel din 22.05.2000, judecătorul I. Corolevschi, în Biroul de Asistență legală a Drepturilor Individuale C. Ministerul Justiției al Republicii Moldova.

⁵⁸ Vezi Decizia Curții Supreme de Justiție din 19 iulie 2000, judecătorii A.Pascari, V.Tataru, D.Visterniceanu, în Biroul de Asistență legală a Drepturilor Individuale v. Ministerul Justiției al Republicii Moldova.

⁵⁹ Vezi Decizia Curții de Apel din 29.10.2000, judecător T. Lazar, în cazul Biroul de Asistență legală a Drepturilor Individuale v. Ministerul Justiției al Republicii Moldova.

⁶⁰ Cauza Biroul de Asistență legală a Drepturilor Individuale c. Ministerul Justiției al Republicii Moldova a fost judecată de V.Macinskaia, N.Clima, N.Moldovanu

examinat recursurile repetat emitind hotarirea privind obligarea inregistrarii statutului Biroul de Asistenta legala a Drepturilor Individuale, totodata refuzind sa oblige repararea prejudiciilor morale si materiale.

Interventia politiei în greva studentilor

Pe 17-18.04.2000 un grup de circa 6 000 studenti s-a adunat în Piata Marii Adunari Nationale si în fata Primariei într-o greva, protestând împotriva hotarârii recente a consiliului Primariei de a întrerupe scutiirile de transport si alte beneficii sociale. Anuntul si-a gasit loc pe paginile ziarelor cu o zi înaintea ca evenimentele sa aiba loc.

Pe 18.04.2000 au fost retinuti⁶¹ circa 50 studenti pe motivul "participarii active într-o greva neautorizata", prevazuta în art. 174/4⁶² al Codului de sanctiuni administrative, pe temeiul "folosirii expresiilor injurioase în locurile publice" prevazute în art. 164/4⁶³ al Codului cu privire la sanctiuni administrative. Grevele din 17.04 si 18.04 au fost împrastiate de politie. Politia s-a bazat pe prevederile din art. 5,⁶⁴ 11,⁶⁵ 12(2)⁶⁶ ale legii cu privire la întrunirea pasnica si organizarea evenimentelor publice pentru a justifica ilegalitatea întrunirilor. Organizatorii s-au plâns de formularea restrictiva si practic irealizabila si de procedura de obtinere a autorizarii care permite politiei sa faca ilegale grevele si întrunirile si sa retina participantii.

Pe 18.04.2000, M.Mihaiescu, participând la eveniment, a fost batut pâna la pierderea constiintei, apoi a fost transportat de politie la spital si tinut în arest timp de 8 ore pe motiv de "participare activa la o greva neautorizata". Pe 18.04.2000, C. Zilliberberg, luând parte la eveniment, a fost prins de politie, retinut timp de 7 ore si sanctionat pe motiv de "participare activa la o greva neautorizata. Numai la Comitetul Helsinki din Moldova sunt înregistrate alte 20 de cazuri similare.

Interzicerea de catre politie a organizarii întrunirilor organizatiei homosexualilor

⁶¹ Acesta este evaluarea elaborata în conformitate cu datele colectate si cercetate de catre Comitetul Helsinki din Moldova.

⁶² Art. 174/1 al 4. "Participarea activa la intrunirea desfasurata in conditiile alineatului doi din prezentul articol."

Art. 174/1 al. 2 "Organizarea si desfasurarea intrunirii fara avizarea primariei sau fara autorizatia ei, precum si incalcarea conditiilor (forma, locul, timpul) desfasurarii intrunirii, indicate in autorizatie"

⁶³ Art. 164 prevede " Acte marunte de huliganism, cuvinte si expresii injurioase în locuri publice, ... si alte actiuni similare care tulbura ordinea publica si linistea cetatenilor..."

⁶⁴ Art. 5. "Declararea intrunirilor. Intrunirile se pot desfasura numai dupa ce au fost declarate de catre organizatorii la primariile orasenesti (municipale), satesti (comunale)"

⁶⁵ Art. 11. "Declaratia prealabila. (1)Organizatorul intrunirii ca depune la primarie, cel mai tarziu cu 15 zile inainte de data intrunirii, o declaratie prealabila, al carui model este expus in anexa, ce face parte integranta din prezenta lege...."

⁶⁶ Art. 12(2) "Primaria, in cadrul examinarii declaratiei prealabile in sedinta ordinara sau extraordinara, discuta forma, timpul, locul si alte conditii de desfasurare a intrunirii si ia decizia respectiva."

Pe 23.10.2000, un grup de homosexuali au planificat sa tina o adunare de constituire în sala publica a bibliotecii Hajdau, pentru care a fost încheiat un contract. În ziua evenimentului directorul bibliotecii le-a recomandat sa schimbe locul desfasurarii întâlnirii la Biblioteca de Arta de pe strada Izmail, "pentru ca politia din Chisinau va fi suparata"- precum le-a spus directorul salii publice a bibliotecii Hajdau si ca un grup de studenti agresivi de la facultatea de teobgie va boicota întrunirea. Grupul s-a îndreptat spre biblioteca de Arta de pe strada Izmail unde a si început întâlnirea, când, la un moment dat, vice-comisarul politiei din Chisinau, DI A.Covali, a data buzna înauntru si la rugat pe A.Marcikov, liderul organizatiei, sa prezinte certificatul de înregistrare al Gender-Doc si celelalte acte constitutive. Aceasta a generat discutii aprinse si, dat fiind participantii au amenintat fortele de ordine, întrunirea a fost întrerupta.

Politia si-a justificat imixtiunea pe baza legii cu privire la întruniri si organizarea adunarilor publice care necesita consimtamântul autoritatilor publice de a tine o adunare publica⁶⁷ si, în principiu, sa previna exercitarea întrunirilor pasnice de catre grupurile neînregistrate.

Transnistria

În aceasta regiune nu este înregistrat nici un partid politic. Pâna nu demult, nu era posibila o asociere politica, dat fiind faptul ca nu exista o lege cu privire la partide politice. Totusi, partidul comunist din Moldova a derulat cu succes campania sa electorala în regiune. Alte partide sunt interzise. La sfârșitul primaverii anului 2000, Sovietul Suprem al RNM a adoptat modificarile la legea cu privire la asociatii, care a pus semnul egalitatii între ONG-uri si miscarile politice si sociale si cere ca cel puțin 150 persoane sa constituie o organizatie.

Exista câteva organizatii culturale ale minoritatilor, precum "Asociatia rusilor", "Asociatia ucrainenilor", etc., chiar si "Asociatia moldovenilor" care militeaza pentru mentinerea radacinilor traditionale de origine slava a moldovenilor. Pe malul stâng al Nistrului, de-asemeni, au fost depistate alte organizatii publice, membrii carora au încercat sa se opuna manifestarilor separatiste ("Integritatea", de exemplu). Dar activitatea lor a devenit imposibila în cea atmosfera de agresivitate întretinuta de autoritatile RNM.

Garantii pentru o judecata corecta

Reforma judiciara care a început în 1995 a înregistrat îmbunatatiri semnificative în asigurarea independentei institutionale a sistemului judiciar, impartialitatea si corectitudinea proceselor si implementarea garantiilor de proces echitabil. Totusi, mai ramân o serie de domenii problematice importante, cum ar fi independenta economica a sistemului judiciar si o serie de chestiuni în legatura cu calitatea administrarii justitiei în Republica Moldova reflectate în cele ce urmeaza.

⁶⁷ Vezi dezbaterile cu privire la prevederile legale din sectiunea Greva studentilor

Procedura eficienta de apel/recurs

Reforma judiciara a introdus institutia de apel în procedura civila si penala. Modificarile au atins doar partial institutia de apel, doar în temeiul legii (cunoscuta în Moldova si ca recurs). A devenit o practica raspândita a curtilor superioare din Moldova, anume Curtea Suprema de Justitie, Curtea de apel, dar si Tribunalele, care examineaza cazurile în recurs (apel în temei de lege) sa trimita cazurile pentru reexaminare la curtile de prima instanta⁶⁸. În general, si contrar definitiei legale de masura extraordinara, examinarea recursului este deseori înteleasa fara intentie de reparare a defectelor examinarii anterioare, unde este cazul. Recursul este, de fapt, privit drept "casare" din moment ce judecatoriile inferioare "nu au gasit o rezolvare a cazului". Hotarârea de reexaminare nu stabileste nici o limita pentru reexaminare si noua examinarea nu este legata sau afectata în nici un fel de decizia recursului. Aceste practici rezulta de cele mai multe ori în parcurgerea repetata a aceleasi traiectorii de examinare pâna când una din parti, în sfârșit, renunta la lupta. Pentru exemple particulare vezi în subcapitolul ce urmeaza. Aceste practici, în general, contribuie la întârzierea considerabila a administrarii justitiei, eforturi economice aditionale pentru sistemul judiciar si pentru parti, încalcarea dreptului la o remediere eficienta, dreptul la o judecata in timp rezonabil, etc.

Asistenta juridica în cazuri administrative

Asistenta juridica în cazuri administrative dezavantajeaza persoanele cu venit mic. Codul Contravențiilor Administrative prevede⁶⁹ ca cel acuzat pe temei administrativ poate avea ca reprezentant juridic legal doar un avocat cu licenta de la asociatia de avocati. Într-o serie de cazuri clasificate conform Codului Administrativ pretul minim pentru serviciile reprezentantului juridic (circa 133 lei sau puțin mai mult decât 10 Euro) este mai marea decât amenda administrativa prevazuta⁷⁰. Dat fiind faptul ca prevederile respective au fost formulate în mod general si politia deseori le invoca la retinerea

⁶⁸ Pentru mai multe detalii vezi Reportul tematic cu privire la valoarea reparatorie a actiunii de apel si recurs din Legea Procedurala a Republicii Moldova (în româna), de la Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Moldova.

⁶⁹ Articolul 256. Reprezentantii legali. Interesele persoanei, trase la r?spundere administrativa, si ale partii vatamate, care sint minori sau persoane ce nu pot, in virtutea defectelor lor fizice sau psihice, sa-si exercite singure drepturile ?n cazurile cu privire la contraven?iile administrative, s?nt in drept si le reprezinta reprezentantii lor legali (parintii, infietorii, tutorii, curatorii).

Articolul 257. Avocatul. Avocatul, care participa la examinarea cazului cu privire la contraven?ia administrativa, are dreptul s? ee cunostinta de toate materialele din dosar; s? formuleze demersuri; din insarcinarea persoanei care l-a invitat, sa depuna in numele ei plingeri impotriva deciziei asupra cazului respectiv. Imputernicirile avocatului sint certificate prin ordonanta, emisa de biroul de asistenta juridica.

⁷⁰ Vezi de exemplu capitolul 13 al Codului cu privire la contraven?ii administrative " împotriva ordinii publice", "consumul de alcool în locurile publice", "acte marunte de huliganism", "determinarea minorilor la consumul de alcool", "tulburarea ordinii publice", etc.

initiala a persoanelor celor mai defavorizate, situatia ramâne propice pentru interpretarea si aplicarea abuziva în defavoarea reprezentarii juridice a persoanelor retinute. Unele judecatorii interpreteaza aceste prevederi interzicând orice reprezentanta legala, cu exceptia avocailor licentiati, unei persoane anchetate / retinute pe teme administrative, desi acuzatul doreste altfel, iar reprezentarea este în interesul si beneficiul acuzatului.

În cazul Mihaiescu⁷¹, a unui student acuzat pentru participare la o "întrunire neautorizata", examinat la judecatoria Centru din Chisinau⁷², i s-a refuzat ca M. Mihaiescu, un student de 18 ani sa fie reprezentat de un jurist de la o organizatie de interes public. Audierile au avut loc pe 19.06.2000 si 21.06.2000, cazul fiind reexaminat dupa hotarârea Tribunalului Chisinau. Judecatorul nu a permis accesul în sala de judecata accesul altor persoane, inclusiv si reprezentantului acuzatului. M.Mihaiescu a fost reprezentat anterior, inclusiv în Tribunalul din Chisinau de un jurist de la o organizatie de interes public. Refuzul judecatorului a fost motivat ca "celelalte judecatorii au interpretat în mod gresit prevederile art. 257 din Codul Administrativ".

In realitate asistenta juridica in cazurile asa numite si clasificate ca administrative in legislatia Republicii Moldova prezinta multe probleme. O buna parte din aceste "delicte administrative" prevat pedepse care practic transforma aceste delicte in delicte de ordin penal⁷³. In toate aceste situatii contestabile chiar in esenta si rezonabilitatea sa de a exista intr-o societate democratica atatsata la valorile Consiliului Europei, statul nu este obligat pozitiv sa ofere asistenta juridica, dar in realitate unii judecatori interpreteaza normele pertinente in defavoarea persoanelor sanctionate administrativ.

Durata actiunilor în judecata

Un numar impunator de hotarâri luate în instantele finale nu sunt executate din diferite motive. Spre cunostinta Comitetului Helsinki din Moldova au fost aduse circa 15 cazuri documentate si circa 150 cazuri cunoscute de acest tip, observându-se o tendinta generala de circa 30-40% de procese civile neexecutate.

În cazul Vitan E. v. Compania de Stat de Asigurari ASITO, contactul de asigurare prevedea plata la timp a 2635 lei. Dat fiind faptul ca ASITO a refuzat sa-si onoreze obligatiile de plata conform contractului, Judecatoria sectorului Râscani si Tribunalul din Chisinau au obligat, în sfârșit, pe 25 aprilie 2000 compania ASITO sa-si achite datoriile. Pâna azi hotarârea nu a fost executata. Cazuri similare, precum Timbalista M. v ASITO, Russu T. v ASITO,

⁷¹ Vezi Raportul privind monitorizarea examinarii cazului M. Mihaiescu în judecatoria sec. Centru (19 si 21 iunie 2000) de Comitetul Helsinki din Moldova

⁷² Cazul examinat de judecatorul D.Suschevici.

⁷³ Vezi cazul Engel c. Regatul Tarilor de Jos. Se va lua in consideratia severitatea pedepsei, lungimea privarii de libertate, consecintele acesteia privitor la persoana, etc.

Vitan E v. ASITO, Cernobiliskaia v. ASITO, Dorita v. ASITO nu au fost executate la momentul scrierii acestui raport.

Procedura de audiere din sala de judecata nu este respectata

Pe 12.01.2001, Curtea Suprema de Justitie a examinat în recurs⁷⁴ cazul de refuz de înregistrare a unei organizatii de interes public; dupa retragerea în camera de deliberari a decis amânarea examinarii pe motiv ca "este necesar de a clarifica pozitia Ministerului Justitiei în acest caz". Reprezentantii Biroului de Asistenta Legala a Drepturilor Individuale au fost chemati la ora 10.00 la Curtea Suprema de Justitie⁷⁵, iar când s-au prezentat la judecatorie, li s-a comunicat ca camera Curtii trebuie sa-si schimbe componenta si de aceea audierile se reprogrameaza pentru ora 14.00. Când s-au prezentat la timpul convenit, reprezentantii au asteptat pâna la ora 15.30 începerea procesului. La 15.30 curtea a anuntat examinarea cazului⁷⁶. Reprezentantul Ministerului Justitiei a lipsit nemotivat. Reprezentantii Biroului au înaintat o petitie: de a permite înregistrarea video a cazului, dar care a fost refuzata. Dupa explicatiilor oferite de reprezentantii Biroului si intrebarile intervenite din partea completului, presedintele completului a anuntat retragerea pentru deliberare în scopul de a emite o hotarâre⁷⁷. Peste 15 minute judecatorii au iesit pentru a anunta ca ei au hotarât sa tina o alta audiere din motiv ca "este necesara clarificarea pozitiei Ministerului Justitiei în acest caz". Codul cu privire la procedura civila aplicabila în acest caz prescrie ca dupa retragere spre deliberare Curtea trebuie sa emita o hotarâre privind cazul⁷⁸. Dupa acest anunt, reprezentantii Biroului au înaintat un demers care cerea recuperarea costurilor atrase de absentia reprezentantilor Ministerului Justitiei rezultate din pierdere de timp si aminarea examinarii. Curtea nu sa pronuntat asupra demersului înaintat. Pe 14.03.2001 din nou in absentia reprezentantului Ministerului Justitiei a decis obligarea inregistrarii organizatiei refuzind restul pretentiilor.

Motivele care stau la baza hotarârii

Conform practicii judiciare din Moldova descrierea motivelor si cauzelor care stau la baza hotarârilor de recurs nu le este oferita partilor. Deciziile

⁷⁴ Vezi cazul Biroului de consultanta juridica în domeniul drepturilor individuale v. Ministerul Justitiei (2);

⁷⁵ Cazul a fost judecat in recurs de judecatorii V.Macinskaia, N.Clima, N.Moldovanu.

⁷⁶ Art. 151 al Codului de Procedura Civila prevede explicit: Deschiderea sedintei de judecata "La ora fixata pentru judecata pricinii presedintele deschide sedinta de judecata si anunta ce proces urmeaza sa fie examinat"

⁷⁷ Vezi art. 188 al Codului de Procedura Civila. Retragerea completului de judecata in camera de chibzuire. Dupa ce participantii la dezbateri si-au expus sustinerile verbale, completul de judecata se retrage in camera de chibzuire pentru a întocmi dispozitivul hotaririi:presedintele sedintei anunta aceasta celor prezenti in sala de sedinta.

⁷⁸ Art. 189 al Codului de Procedura Civila. Pronuntarea hotaririi. Dupa semnarea hotaririi completului de judecata se intoarce in sala de sedinta, unde presedintele sedintei sau judecatorul da citire hotaririi instantei. Apoi presedintele sedintei explica continutul hotaririi, formele si termenul caii de atac impotriva acesteia. ...(prevederi despre limba)... Dupa aceasta presedintele sedintei declara sedinta de judecata inchisa.

dispozitive ale instantelor judecatoresti se fac oral, citându-se doar prescrierea sau decizia fara a oferi vreo motivare. Legea prevede o perioada de 10 - 15 zile pentru a înainta un apel sau recurs. Nici în acest rastimp de cele mai multe ori nu se dau motivele deciziei-partea descriptiva⁷⁹. Într-o serie de cazuri de interes public aduse în fata instantelor de drept de catre Comitetul Helsinki din Moldova si Biroul de Asistenta Legala a Drepturilor individuale, instantele judecatoresti de obicei nu ofera motive în legatura cu toate reclamatile înaintate de reclamanti sau acuzati. În unele cazuri instantele practica omisiuni intentionate sau referirea la motive inadecvate care contravin chiar si prevederilor legislatiei moldovenesti în vigoare.

-omisiuni

Pe 18.01.2000 Curtea de Apel, examinând apelul⁸⁰ în cazul de interes public de refuz a accesului în sala de judecata de catre Tribunalul din Chisinau, a fost rugat, separat de obligarea Tribunalului Chisinau sa examineze cazul de acces în sala de judecata, sa se pronunte în legatura cu corectitudinea procesului de la Tribunalul Chisinau. Curtea de Apel nu a luat în considerare cele doua pretentii ale reclamantului " de a se pronunta cu privire la încalcare dreptului la un proces echitabil si corect⁸¹" si "recuperarea prejudiciului atras de refuz". Aceasta ignorare a plângerilor, cât si lipsa motivelor pentru acest fapt, de-asemeni contravine prevederilor art. 309(10)⁸² al Codului de Procedura Civila din Moldova.

Pe 22 mai 2000, Curtea de Apel, examinând în prima instanta cazul de refuz de înregistrare al Biroului de Asistenta legala a Drepturilor Individuale⁸³ s-a bazat pe motive inadecvate si absolut irelevante care nici n-au fost mentionate de partile în litigiu. Precum a invocat Ministerul Justitiei, organizatia nu poate sa "monitorizeze si sa participe la observarea procesului de administrare a justitiei" si structura interna nu era conforma cu legislatia Moldovei. Curtea de Apel a constatat ca aceste doua motive sunt ilegale, inasa nu a putut sa se pronunte în legatura cu încabarile dreptului de asociere din moment ce fondatorii au ales "o forma constitutiva nepotrivita pentru a proteja drepturile altor indivizi", dupa cum se propune în actele constitutive. Instanta motiveaza aceasta prin prevederile art. 194⁸⁴ din Codul de Procedura

⁷⁹ Vezi spre exemplu cazul Biroul de Asistenta Legala a Drepturilor Individuale c. Ministerul Justitiei, judecatorul I. Corolevschi.

⁸⁰ Vezi cazul Comitetul Helsinki din Moldova v. judecatorul Suschevici (refuzul nemotivat al accesului la sala de judecata), judecatorii T. Raducanu, T. Doneva, T. Micu.

⁸¹ Motivele plângerilor cu privire la încalcare celor patru prevederi ale legislatiei moldovenesti (inexistenta protocolului audierilor din 17.08.2000; inexistenta oricarei informatii cu privire la trei motiuni înaintate de reclamanti la audieri; chemarea eronata a reclamantului care a rezultat în desfasurarea audierilor în absenta reclamantului; falsificarea informatiei de citare) ceea ce în mod cumulativ încalca dreptul la o judecata corecta si echitabila".

⁸² Art. 309(10) care prevede temeiurile pentru înaintare recursului unei decizii afirma "...instanta nu s-a pronuntat asupra tuturor pretentiilor..."

⁸³ Vezi cazul Biroul de Asistenta Legala a Drepturilor Individuale c. Ministerul Justitiei (1), Curtea de Apel, judecatorul I. Corolevschi

⁸⁴ În Art. 194 al Codului de Procedura Civila. Dreptuo instantei de a depasi limitele pretentiilor: "In functie de împrejurarile ce sau clarificat in cursul judecatii instanta poate depasi limitele pretentiilor formulate de reclamant, daca aceasta este necesar pentru apararea drepturilor si intereselor ocrotite

Civila însă dimpotriva de defavoarea Biroului de Asistență Legală a Drepturilor Individuale. Curtea nu a examinat, n-a considerat aceste chestiuni în decursul audierilor și nici n-a motivat argumentarea.

Pe 12 februarie 2001, Curtea de Apel⁸⁵ a decis să examineze parțial pretențiile Consiliului Spiritual al Musulmanilor (din trei plângeri împotriva Guvernului Moldovei două nu au fost considerate, neoferindu-se motivație pentru refuzul celor două), dar a oferit motive gresit fundamentate pentru prima petiție. Hotărârea nu menționa termenii de răspuns sau de esență a ei. Petiția cerea înregistrarea în decursul perioadei prestabilite, "recunoașterea"⁸⁶ statutului Consiliului Spiritual al Musulmanilor și repararea prejudiciului moral generat de refuz.

-lipsa motivelor

Pe 18.05.2000 Tribunalul Chișinău, examinând în recurs administrativ cazul participării la o grevă studentească neautorizată⁸⁷, nu a oferit argumentarea necesară pentru refuzul de a da curs unei proceduri speciale de verificare a constituționalității⁸⁸. Reprezentantul studentului a înaintat o cerere cu motivare amanunțită a faptului că Tribunalul a petitionat Curtea Constituțională pentru a examina dacă anumite prevederi ale legii cu privire la întrunirea pasnică sunt în acord cu garanțiile libertății de întrunire din Constituție. Tribunalul, după o retragere, a anunțat verbal refuzul cererii citând doar că "nu se poate ridica problema constituționalității într-un ordin de recurs" și că "trebuie înfaptuit doar în cursul examinării în fond". Cazul a fost trimis spre reexaminare la curtea de prima instanță. În hotărâre n-a apărut nici un argument și nici n-a fost întocmit protocolul verbal al audierilor privind refuzul de a petitiona Curtea Constituțională, până și cererea cu motivarea lipsea. În plus, motivația citată s-a dovedit că nu are justificare juridică în Codul de Procedură Civilă.

Pe 14.05.2000 judecătoria din sectorul Centru din Chișinău⁸⁹, reexaminând cazul de participare la grevă studentească neautorizată, a desconsiderat petiția studentului de a verifica constituționalitatea unor prevederi ale Legii cu privire la întruniri, fără vre-o motivare. După ce judecătorul a refuzat

prin lege ale întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor de stat, ale colhozurilor, ale altor organizații cooperatiste, asociațiilor lor, altor organizații obștești sau ale cetățenilor."

⁸⁵ Vezi cazul Consiliul Spiritual al Musulmanilor v. Ministerul Justiției, Curtea de apel, judecător Budai

⁸⁶ După cum se cere în legea cu privire la religii

⁸⁷ Vezi cazul Mihaiescu v. Poliția din Chișinău, Tribunalul Chișinău, judecătoria .

⁸⁸ Art. 213(4) "Suspendarea procesului... în cazurile când este ridicată excepția de constituționalitate a a legii sau unui alt act juridic care urmează a fi aplicat", art. 215(3) Termenile de suspendare a procesului "...în cazurile prevăzute în 213(4) din prezentul Cod pînă în momentul cînd hotărîrea, sentința, încheierea, decizia instanței va rămîne definitivă sau pînă la pronunțarea hotărîrii în pricina examinată pe cale administrativă al Codului de Procedură Civilă, art. 4(1g) "În decursul exercitării jurisdicției constituționale, Curtea Constituțională...rezolvă excepțiile de neconstituționalitate ale actelor legale, petitionate de către Curtea Supremă de Justiție", art. 38(1d) "Curtea Constituțională exercită jurisdicția constituțională fiind petitionată de către ... Curtea Supremă de Justiție" al legii cu privire la jurisdicția constituțională.

⁸⁹ Vezi cazul Mihaiescu v. poliția din Chișinău (2), judecător D. Suschevici, judecătoria Centru din or. Chișinău.

permisiunea de a participa la proces reprezentatului lui M. Mihaiescu, M. Mihaiescu a înaintat o petiție cerând curții să dea curs procedurii de verificare a constituționalității în legătură cu unele prevederi ale legii cu privire la întrunire, înaintând o petiție cu motivare amanunțită. Judecătorul nu a examinat petiția. N-a apărut nici o însemnare relevantă, iar petiția nici măcar nu a fost inclusă în dosar. Nu a fost întocmit procesul verbal al ședinței.

Interpretarea

A devenit o practică răspândită, originară din timpurile sovietice, ca curțile superioare, care decideau în recurs în legătură cu interpretarea prevederilor legale substantive sau procedurale, să retransmită cazurile spre reexaminare. Există multe asemenea cazuri când curțile superioare diminuează caracterul recursului (revederea interpretării chestiunii după lege și prevederile legale ale legii aplicate) prin transmiterea lui spre reexaminare la aceeași judecătorie care nu este legată de hotărârea anterioară, astfel amânând justiția. Transmiterea spre reexaminare a unui caz nu remediază neajunsurile depistate în decizia la care s-a făcut apel. Această practică se bazează pe ambiguitățile și caracterul vag al procedurii și al menirii recursului, utilizat pentru amânarea administrării justiției și care atrage cheltuieli de ordin economic suplimentare suportate de părțile în litigiu și de sistemul judiciar.

Pe 19 iulie 2000 Curtea Supremă de Justiție, examinând în recurs cazul de înregistrare al Biroului de Asistentă Legală a Drepturilor Individuale⁹⁰ (examinând doar aspectele de interpretare legală) în circumstanțele clare ale cazului fără aspecte sau dovezi noi, decide să transmită cazul spre reexaminare la Curtea de Apel, ca o curte de primă instanță. Hotărârea conține concluzii ca Curtea de Apel în susținerea refuzului de înregistrare a organizației a ajuns greșit la constatare și ar fi trebuit să conchidă ca "organizațiile obștești pot avea drept scop nu numai apararea drepturilor și intereselor membrilor săi, ci și ale altor persoane", "instanța...în fond nu a verificat dacă prin refuzul...nu se încalcă dreptul recurenților la libertatea de asociere, consfintit prin art.11(2) al Convenției Europene". Decizia de transmitere spre reexaminare nu a remediat neajunsurile hotărârii Curții de Apel, dar numai a amânat efectuarea justiției și de-asemeni nu a obligat și nu a oferit un context pentru examinare de către Curtea de Apel a unui aspect particular al cazului, deși în astfel de circumstanțe Curtea Supremă de Justiție ar fi trebuit să remedieze greșelile și să dea o decizie⁹¹.

Curtea de Apel a reexaminat cazul⁹² totalmente ca pe unul nou fără a fi legată de decizia Curții Supreme de Justiție⁹³. În plus, conform Codului de Procedură

⁹⁰ Vezi cazul Biroului de Asistentă Legală a Drepturilor Individuale c. Ministerul Justiției (1), Curtea Supremă de Justiție, judecătorii A.Pascari, D.Visterniceanu, V.Tataru.

⁹¹ Vezi Art. 313 "... Curtea Supremă de Justiție casează hotărârea atacată și da o nouă hotărâre în cazurile când împrejurările pricinii au fost stabilite, dar greșit au fost aplicate bormele dreptului material"

⁹² Vezi cazul Biroului de Asistentă Legală a Drepturilor Individuale c. Ministerul Justiției (2), Curtea de Apel, judecător T. Lazar.

Civila din Moldova⁹⁴, Curtea Supremă de Justiție, în circumstanțe clare ar fi trebuit să remedieze toate neajunsurile legate de lege și de interpretare a legii și să emită o nouă hotărâre în favoarea unei din părți.

Pierderi cu caracter pecuniar și nepecuniar

Pe 12.10.2000, Curtea de Apel, examinând în prima instanță⁹⁵ un caz de refuz de către Ministerul Justiției de a înregistra o organizație de interes public⁹⁶ a refuzat să acorde organizației reclamante "compensatie cauzată de refuzul de a înregistra" motivând pur și simplu că acest drept nu este garantat de legislație. Hotărârea nu conține nici o motivare a refuzului și chiar contrazice art. 10(2)⁹⁷ al legii cu privire la organizațiile obștești care prevede compensarea și remedierea corectă a încălcarilor dreptului de asociere.

Returnarea persoanelor cu violarea garanțiilor non-refoulement

Autoritățile din Republica Moldova nu asigură garanțiile necesare persoanelor care sunt persecutate pe diferite motive de autoritățile din regiunea Transnistreana. În unele cazuri autoritățile din Moldova acordă sprijinul și colaborează în vederea reținerii și transportării acestor persoane încălcând prevederile și drepturile prevăzute de art. art. 1, 3, 5(1), 5(2), 5(3), 5(4), 5(5), 6(1), 6(2), 6(3a), 6(3b), 6(3c), 6(3d), 6(3e), 13, 14 ale Convenției Europene a Drepturilor Omului.

În condițiile în care Republica Moldova a formulat rezerva privind aplicabilitatea Convenției Europene pe teritoriul regiunii Transnistrene, colaborarea cu autoritățile de acolo în vederea judecării persoanelor reținute pe teritoriul controlat de autoritățile constituționale prezintă o practică iresponsabilă și condamnată. A. Chelsa, reținut prin sprijinul acordat de Poliția sectorului Ciocana, Chișinău și condamnat la 2 ani de privațiunea de libertate sub acuzație că a păstrat armele în casa din Grigoriopol atunci când încă din 1992 s-a stabilit cu domiciliul la Chișinău ca fost combatant este unul din cele mai elocvente cazuri. A.Chelsa a fost judecat de un tribunal neimparțial și inechitabil, în lipsa de asistență juridică, etc. Rîndul exemplurilor

⁹³ Prezintă interes compararea contradicției ultimei hotărâri a Curții de Apel cu art. 315 al Codului de Procedură Civilă "Indicațiile instanței de recurs sunt obligatorii pentru instanța care rejudecă pricina. Instanța de recurs, trimitind cauza spre rejudecare, nu are dreptul să constate sau să considere dovedite împrejurările care nu au fost constatate sau au fost respinse prin hotărâre, să prejudicie dacă o anumită dovadă inspiră sau nu încredere, dacă unele dovezi sînt mai temeinice decît altele, precum și ce normă a dreptului material trebuie să fie aplicată, precum și ce hotărâre urmează să fie pronunțată."

⁹⁴ Art. 313(2)/6 spune "... Curtea Supremă de Justiție casează hotărârea atacată și da o nouă hotărâre în cazurile cînd împrejurările pricinii au fost stabilite, dar greșit au fost aplicate bormele dreptului material"

⁹⁵ Cazul a fost trimis spre reexaminare conform deciziei Curții Supreme de Justiție.

⁹⁶ Vezi cazul Biroului de Asistență legală a Drepturilor Individuale c. Ministerul Justiției (2), Curtea de Apel, judecător T. Lazar

⁹⁷ În ciuda art. 20(1) al Constituției Moldovei și a art. 13 al Convenției europene privind drepturile omului invocat în Curtea de Apel de reclamant, art. 10(2) al legii cu privire la organizațiile neguvernamentale prevede: "apararea judiciară sau administrativă a încălcării dreptului la asociere poate rezulta în redresarea încălcării comise de o autoritate ... creînd dificultăți în exercitarea dreptului la asociere, și compensarea prejudiciului cauzat de încălcarea dreptului"

continua prin exemple recente: A. Solonari, A. Draci, retinuti si returnati autoritatilor din Transnistria.

Tortura, tratament inuman si degradant în locurile de detentie⁹⁸

Comitetul European pentru Prevenirea Torturii a vizitat Moldova pe 11-21 octombrie 1998 elaborând un raport exhaustiv⁹⁹ privind practicile în locurile de detentie.

Constatarile CPT

Recomandarile generale ale Comitetului

- a reexamina legislatia si practicile privind detentia provizorie pentru a asigura concordanta cu principiile mentionate în Recomandarea N° R (80) 11 a Comitetului de Ministri ai statelor membre ale Consiliului Europei (paragraful 15);
- trebuie luate masuri pentru a transfera integral responsabilitatea pentru detinuti Ministerului Justitie (paragraful 13);
- autoritatile moldovenesti trebuie sa respecte principiile care reglementeaza plasarea persoanelor retinute în arest preventiv pe o perioada de cel mult 10 zile în eventualitatea transferului oamenilor din penitenciare în locuri de detentie preventiva. (paragraful 14).

Torturarea si alte forme de maltratare

- a extinde jurisdicia de anchetare a comisariatului de politie din Balti asupra tuturor institutiilor ale fortelor de ordine din tara (paragraful 23);
- a acorda prioritate mai mare instruirii profesionale a ofiterilor de politie de toate rangurile si categoriile, luând în considerare remarcile formulate în paragraful 24, si a utiliza în instruire experti care nu apartin fortelor de ordine (paragraful 25);
- a introduce drept factor esential în procedura de recrutare metoda de comunicare interpersonală în rândurile ofiterilor de politie si a acorda, în cursul instruirii acestor functionari publici, o importanta considerabila însusirii si dezvoltarii tehnicilor de comunicare interpersonală (paragraful 25);
- autoritatile nationale, la nivelul politic, sa transmita un mesaj clar prin ofiterii de politie precum ca maltratarea detinutilor este inacceptabila si va fi sever sanctionata (paragraful 26);
- a tine cont si a lua masuri adecvate ca personalul superior al fortelor de politie sa exercite o supraveghere eficienta asupra activitatilor celor aflati în subordine lor si a scoate în evidenta, la intervale periodice de timp, interzicerea maltratarii detinutilor (paragraful 26);

⁹⁸ Informatia din acest capitol consta într-un rezumat al documentului RECOMANDARI, COMENTARII SI CERERI DE INFORMARE ALE CPT

⁹⁹Comitetul Helsinki din Moldova a pus la dispozitie rapoartele sale relevante în cursul întâlnirilor confidentiale.

- de fiecare data când o persoana este adusa în fata unui procuror sau judecător, persoana trebuie eliberata din arest, ea trebuie sa joace rolul de victima a maltratarii de catre fortele de politie, procurorul / judecătorul trebuie sa instruiasca în legatura cu plângerea prin întocmirea unei examinari medico-legale, sa ordone imediata efectuarea a masurilor necesare pentru documentarea si examinarea plângerii. Aceasta metoda trebuie aplicata, când persoana în cauza nu are urme vizibile. În acelasi fel trebuie sa se procedeze si în lipsa plângerilor de maltratare, procurorul / judecătorul trebuie sa ordone o examinare medico-legala de fiecare data când observa ca persoana sperziata care îi este prezentata pare sa fi fost victima maltratarilor (paragraful 29);
- a nu ruga si a nu autoriza (re)transferul detinutilor în cladirile fortelor politiei, din cauze aleatorii, dar numai când este absolut inevitabil, si a subordona astfel de masuri autorizarii exprese din partea unui procuror / judecător calificat (paragraful 30).
- a lua masuri dupa primirea sanctiunilor si penalitatilor aplicate în conformitate cu plângerile argumentate de maltratare (paragraful 28);
- a oferi informatie detaliata cu privire la procedurile de înaintare a plângerilor si cele disciplinare în cadrul fortelor politiei, inclusiv garantiile pentru asigurarea obiectivitatii lor (paragraful 28).

Recomandari privind garantiile împotriva maltratarilor

- a asigura dreptul persoanelor private de libertate de catre politie de a informa fara întârziere (fie direct, fie prin intermediul unui ofiter de politie) o ruda apropiata sau o terta persoana referitor la arestul sau. Orice posibilitate exceptionala de amânare a exercitarii acestui drept trebuie însoțita de garantiile adecvate (de exemplu, orice amânare trebui justificata în scris; permisiunea judecătorului sau procurorului va fi necesara) si strict limitata în timp (paragraful 34);
- a lua masuri de asigurare ca orice persoana detinuta de politie, la începutul privatiunii de libertate, sa aiba dreptul de acces la un avocat, conform definitiei din paragraful 36. Exercițiul acestui drept nu ar trebui sa fie subordonat nici unei autorizari (paragraful 37);
- a asigura ca indivizii privati de libertate de politie sa dispuna de dreptul de acces la un doctor, chiar la începutul perioadei de detentie (independent de locul de detentie), inclusiv dreptul de a fi examinat, daca doresc, de un medic la alegerea lor (paragraful 38);
- a efectua integral examinarea medicala a oamenilor privati de libertate de catre politie; iar cea a ofiterilor politiei - din ascultare si, cu exceptia unei cereri contrare a doctorului într-un caz particular, din vedere (paragraful 39);
- a acorda persoanelor private de libertate de politie, la începutul arestului (adica ei sunt privati de dreptul la libera circulatie), un formular care sa contina drepturile lor (inclusiv cele citate în paragrafele 33 si 39) într-un mod concis si clar. Acest formular trebuie sa fie disponibil în limbile adecvate (paragraful 41);
- a elabora un cod de conduita la interogatorii (paragraful 43);
- a lua masuri prompte pentru a asigura ca de fiecare data când o persoana este detinuta într-o institutie a politiei, din orice motiv sau pe orice

- termen, aceste detalii trebuie înregistrate fara întârziere într-un registru (paragraful 44);
- a lua masuri de garantare a implementarii instructiunilor din hotarârea generala a Colegiului Procuraturii din 27 septembrie 1998 cu privire la verificarea legalitatii detinerii oamenilor în cladirile politiei (paragraful 47).
 - autoritatile moldovenesti sunt invitate sa asigure ca articolul 78 al Codului de procedura penala sa fie aplicat pe întreg teritoriu si în mod complet (paragraful 33);
 - recomandarile formulate cu privire la garantiile fundamentale împotriva maltratarii sa se refere la toate persoanele detinute de politiei, inclusiv la cele private de libertate conform prevederilor legislatiei cu privire la contraventii administrative (mentinerea în arest administrativ, vagabondaj, alcoolism, etc.) (paragraful 49).

Recomandari referitor la conditiile de detentie

- a lua masuri pentru diminuarea variatelor neajunsuri observate la sectiile de politie din sectorul Ciocana (paragraful 52);
- a verifica daca toate celulele din penitenciarele din Moldova raspund cerintelor enumerate în paragraful 50 (paragraful 52);
- a lua neîntârziat urmatoarele masuri, pentru toti retinutii din sectiile de politie din sector si din locurile de detentie preventiva:
 - sa primeasca câte o saltea si un set curat de lenjerie de pat;
 - sa li se distribuie produse de igiena personala de necesitate primara pentru a-si putea face toaleta zilnica cu o cantitate suficienta de apa;
 - a asigura posibilitatea de face un dus cu apa fierbinte cel putin o data pe saptamâna;
 - a asigura produsele necesare pentru mentinerea curateniei în celule (paragraful 57);
- a lua neîntârziat masuri pentru a îmbunatati iluminarea si aerisirea celulelor (paragraful 57);
- a lua masuri neîntârziat pentru asigurarea detinutilor cu facilitati de lectura (paragraful 57);
- a examina în mod urgent posibilitatea introducerii în practica a plimbarilor în aer liber de cel putin o ora pe zi pe o suprafata destul de mare ca sa permita exercitiile fizice detinutilor din izolatoarele de arest preventiv si locuri de detentie preventiva ale fortelor de politie (paragraful 57);
- a asigura respectarea principiului general de separare a minorilor de adulti, precum e prevazut în 3.2.1. si 3.2.2. din Instructiunile Ministerului de Interne n°112 din 28 iunie 1996 (paragraful 58);
- a repara neajunsurile observate în celulele în curs de renovare ale Departamentului de combatere a coruptiei si a crimei organizate din Chisinau (paragraful 59).
- recomandarile formulate în paragraful 57 privitor la sectiile de politie ale sectorului si locurile de detentie preventiva ale fortelor de politie aplica metoda mutatis-mutandis în oficiul de triere a vagabonzilor din Chisinau (paragraful 60);

- remarcile formulate în paragraful 109 în legatura cu examinarea medicala la admiterea în penitenciar aplica metoda mutatis-mutandis la sectiile de politie ale sectorului si locurile de detentie preventiva ale fortelor de politie (paragraful 61).
- a reexamina cât de curând posibil standardul spatiului locuibil pentru detinuti. Acest standard trebuie sa constituie cel puțin 4 mp pe persoana (paragraful 66).

Maltratari

- a acorda prioritate dezvoltarii instruirii profesionale, atât celei initiale cât si celei pe parcursul profesarii, a personalului penitenciarelor de toate nivelele. În decursul pregatirii, se recomanda de a pune accent pe însusirea si dezvoltarea tehnicilor interpersonale de comunicare. Pentru a stabili relatii pozitive cu detinutii acest element trebuie recunoscut drept esential în activitatea personalului de supraveghere (paragraful 72);
- personalul de supraveghere trebuie sa faca clara incompatibilitatea functionarilor publici din penitenciare cu maltratarea detinutilor si faptul ca aceasta încalcare va fi aspru pedepsita (paragraful 73);
- a elabora o strategie de lupta împotriva violentei si intimidarii în rândurile detinutilor, în lumina remarcilor formulate în paragraful 75 (paragraful 75).
- masurile luate în cadrul crearii centrului de pregatire profesionala pentru personalul din penitenciare (paragraful 72).

Recomandari în legatura cu conditiile de detentie

- a lua masurile necesare pentru a îmbunatati conditiile de detentie din celulele cladirilor I, II si III ale penitenciarului # 3 macar pâna la nivelul celor din cladirile V, în timp util, avându-se în vedere curatenia, salubritatea si iluminarea (paragraful 85);
- a introduce imediat prevederea ca detinutilor sa li se acorde o cantitate suficienta de produse de igiena personala de necesitate primara si produsele necesare pentru mentinerea curateniei si salubritatii celulelor (paragraful 85);
- a reduce rata de ocupare a celulelor de tranzit si a nu le folosi pentru cazarea detinutilor pe perioade îndelungate (paragraful 85);
- a reduce gradual rata de ocupare în întregul sector de celule, astfel încât masurile de lupta împotriva supraaglomerarii sa produca rezultatele scontate (paragraful 85);
- a lua masuri, în împrejurari economice favorabile, pentru solutionarea altor neajunsuri depistate în penitenciarul #3. Instalarea WC-urilor si îmbunatatirea infrastructurii salilor de dusuri pentru detinuti va trebui sa constituie o prioritate (paragraful 85);
- a reexamina amenajarea suprafetelor destinate plimbarilor astfel încât detinutii sa poata efectua exercitii fizice adevarate. Ar fi necesar sa se exploreze posibilitatea amenajarii unui spatiu cu echipament sportiv minim (paragraful 89);
- a explora posibilitatile de diversificare a literaturii care va sta la dispozitia detinutilor (paragraful 89);

- a lua masuri imediate pentru a acorda minorilor volumul minim de educatie si activitati sportive (paragraful 89);
- a introduce progresiv îmbunatatirea situatiei programelor de lucru. Obiectivul trebuie sa prevada ca toti detinutii, inclusiv prevenitii, sa fie în stare sa petreaca o buna parte din zi în afara celulei (adica mai mult de opt ore), îndeletnicindu-se cu activitati justificate si de natura variata (cu caracter asociativ, munca cu caracter profesional, studierea, sporturi). Minorii ar putea beneficia de un program complet de activitati educationale, activitati justificate pentru timpul liber care ar stimula potentiala lor reintegrare sociala. Educatia fizica ar trebui sa constituie o parte semnificanta în acest program (paragraful 90);
- a lua neîntârziat masuri de reparare a defectelor de ordin material în sectorul detinutilor pe viata, expuse în paragraful 91. A asigura un acces adecvat, lumina naturala ar trebui sa constituie prioritatea principala (paragraful 95);
- a lua masuri urgente pentru dezvoltarea modurilor de detentiei a condamnatilor pe viata, luând în considerare remarcile formulate în paragraful 94. Daca va fi cazul, este recomandabila modificarea instructiunilor relevante (paragraful 95);
- a reexamina regulile aplicabile vizitelor condamnatilor pe viata pentru a mari considerabil posibilitatile lor de contact cu lumea exterioara (paragraful 95).
- a asigura posibilitatea detinutilor pe viata de a avea si a se adapta la o slujba, ceea ce constituie un element fundamental al procesului de readaptare. În plus, în interesul lor psihologic, prevenitii ar trebui sa aiba, pe cât este posibil, sansa de a lucra (paragraful 90).

Analiza raspunsului Guvernului la Raportul CPT¹⁰⁰

Conform raportului CPT, guvernul Moldovei pe 14 decembrie 2000 a elaborat un raspuns publicat pe pagina de internet al CPT. În cele ce urmeaza vom oferi rezumatul comentariilor si analizei Comitetului Helsinki din Moldova cu privire la Raspunsul Guvernului.

Observatiile generale cu privire la raspunsul Guvernului si la masurile luate de Guvernul Moldovei de la primirea Raportului demonstreaza clar neînțelegera multor probleme si dezacorduri puse în evidenta în Raportul CPT. Raspunsul Guvernului nu pune în discutie amanuntita deficientele si neajunsurile prevederilor legale nationale observate sau obisnuitele negative rezultate din acestea, dar gaseste scuze precum lipsa sau insuficienta resurselor financiare, umane, etc. În general, creeaza impresia nedorintei de a initia actiuni specifice pentru redresarea acestor probleme serioase.

Observatiile specifice sunt urmatoarele:

¹⁰⁰ Vezi detalii "Comentarii referitor la raspunsul Guvernului din Moldova la raportul Comitetului european pentru prevenirea torturii, decembrie 2000, (în engleza), de Comitetul Helsinki din Moldova, (redactor - Serghei Ostaf);

- Scuza Guvernului din Moldova referitor la conditiile economice dificile nu poate justifica în întregime neglijarea anumitor drepturi civile care nu sunt în mod obligatoriu afectate de conditiile economice. Este impresionant ca recomandările CPT se refera la obligatiile negative ale autoritatilor sau cele minime pozitive absolut necesare pentru compatibilitatea cu principiile universal recunoscute ale drepturilor omului;
- Afirmatia ¹⁰¹ ca timpul total de detentie de 12 luni include doar perioada anterioara examinarii cazului de judecatorii, nu ar trebui sa însemne ca procesul depaseste limita de timp rezonabila. Comitetul Helsinki din Moldova a atestat multe cazuri de detentie în timpul examinarii judecatoresti de la 3 (trei) la 5 (cinci) ani. În unele cazuri aceste perioade de timp erau comparabile cu perioada posibila de condamnare;
- Afirmatia ¹⁰², ca "toate autoritatile moldovenesti sunt implicate în proiectarea noului cod penal si a celui cu privire la procedura penala, a noilor legi" împiedicând realizarea în continuare a transferului tuturor institutiilor de detentie sub jurisdicia Ministerului Justitiei, nu corespunde realitatii, pentru ca pregatirea proiectelor codurilor mentionate este efectuata în mare masura de grupuri de experti. În plus, proiectarea codurilor penal si de procedura penala etc. si transferarea penitenciarelor / sistemului de detentie sub jurisdicia Ministerului Justitiei nu sunt de obicei relationate sau dependente de nici o alta împrejurare;
- Afirmatia ¹⁰³, ca insuficienta fondurilor justifica detentia peste limita admisa de judecator sau procuror împotriva prevederilor legii cu privire la procedura, însemna subminarea notiunii propriu-zisa de *principiu de suprematie a legii*. Aceste practici ar trebui eliminate imediat, pentru ca o persoana poate fi privata de libertate doar în cazurile prevazute de lege;
- Afirmatia ¹⁰⁴ ca adoptarea Codului de procedura penala se preconizeaza nu mai târziu de anul 2000 nu a fost adeverita pâna la momentul scrierii raportului;
- Afirmatia ¹⁰⁵ ca detentia administrativa, conform art. 249 al Codului Penal, face imposibila detentia pe mai mult de 3 ore, în practica contrazice realitatea, din moment ce acelasi articol prevede ca calcularea sa înceapa în momentul initiarii protocolului detentiei si nu din momentul detentiei propriu-zise. Mai sunt si alte proceduri administrative, chiar si conform legii nationale (alcoolicii, bolnavii psihic, încalcare regulamentelor privind resedinta, etc.) reglementate în prevederile legislatiei nationale, care prevad detentia administrativa pe o perioada mai lunga chiar de 24 ore, ajungându-se uneori pâna la 30 zile ¹⁰⁶.
- Afirmatia ¹⁰⁷ care sustine ca lipsa fondurilor, care nu permite traducerea materialelor necesare din domeniul drepturilor omului în limba româna îngreuneaza învatamântul de specialitate, nu poate fi considerata

¹⁰¹ Sectiunea 1 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹⁰² Sectiunea 2 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹⁰³ Sectiunea 3 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹⁰⁴ Sectiunea 4 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹⁰⁵ Sectiunea 5 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹⁰⁶ Vezi Raportul Comitetului Helsinki din Moldova privind respectarea drepturilor omului în 1999 si raportul privind respectul drepturilor procedurale.

¹⁰⁷ Sectiunea 7 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

substantiala din moment ce materialele sunt oferite de Consiliul Europei, Reforma Internationala Penala, Asociatia pentru prevenirea torturii si alte organizatii în limbile de circulatie din Moldova. Mai plauzibila este lipsa unei strategii bine-elaborate, a unui program, pâna si lipsa intentiei de a înțelege.

- Afirmatia ¹⁰⁸ care sustine ca este imposibil sa se calculeze câte sanctiuni s-au aplicat personalului organelor de drept pentru maltratare, dat fiind faptul ca sunt implicate prea multe institutii, dovedeste faptul ca nici nu exista cazuri de acest gen. Unica autoritatea competenta sa aplice sanctiuni pentru maltratare reprezinta sistemul judiciar, iar Ministerul Justitiei dispune de toata informatia necesara.
- Afirmatia ¹⁰⁹ referitoare la importanta introducerii mai multor prevederi substantive în legislatia moldoveneasca care ar condamna comportamentul abuziv si cazurile de maltratare din partea functionarilor organelor de drept si ar prevedea sanctiuni pentru astfel de acte. Totusi lipsa garantiilor procedurale corespunzatoare referitoare la prevenirea cazurilor de maltratare, la care deseori s-a facut referinta în Raportul CPT, si mai ales lipsa realizarii procedurale eficiente a accesului la justitie, remediere si audieri corecte în legatura cu plângerile face ca prevederile substantive sa nu fie de mare folos. Afirmatia în sectiunea 11 din raspunsul guvernului serveste drept dovada pentru opinia exprimata.
- Afirmatia ¹¹⁰ ca nu este nevoie de o autorizare speciala (a procurorului sau judecatorului) pentru transferul dintr-un loc de detentie în altul, în special în arestul politiei, din moment ce anchetatorul se ocupa de aceasta, reprezinta un fapt elocvent de conflict de interese ale celor doua functii ale aceluiasi ofiter. Este incontestabil ca o buna parte din cazurile de maltratare se întâmpla în decursul unor astfel de transferuri.
- Afirmatia ¹¹¹ ca aducerea la cunostinta retinutilor în forma scrisa a drepturilor lor va fi înfaptuita odata cu adoptarea noului Cod de Procedura Penala nu pare sa fie prea convingatoare, daca aceasta chestiune ar reprezenta un instrument important si eficient din perspectiva autoritatilor moldovenesti. Orice masura pentru o garantare mai buna a drepturilor trebuie luata cât mai curând posibil în scopul îndeplinirii angajamentelor.
- Afirmatia ¹¹² conform careia proiectul unei legi noi cu privire la privarea administrativa de libertate a vagabonzilor, etc. este în curs de elaborare si asteapta sa fie adoptat, la momentul scrierii acestui Raport, nu s-a facut publica.
- Afirmatia ¹¹³ cu privire la reducerea supraaglomerarii penitenciarelor, în mod additional, ar trebui luat în considerare conceptul pedepsei penale asa cum este reflectat în prezentul Cod Penal si în proiectul de Cod Penal. Legislativul moldovenesc ar trebui sa prevada sanctiuni mai mici sau

¹⁰⁸ Sectiunea 8 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹⁰⁹ Sectiunea 9 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹¹⁰ Sectiunea 11 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹¹¹ Sectiunea 13 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹¹² Sectiunea 17 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹¹³ Sectiunea 18 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

- alternative pentru încălcări de ordin economic. Aceeasi chestiune este inclusa în fundamentarea proiectului Codului Penal.
- Afirmatia¹¹⁴ ca aplicarea sanctiunilor în timpul detentiei ar putea fi contestata de un superior însemna lipsa oricarei remedieri, din moment ce superiorul ofiterului care a aplicat sanctiunea nu reprezinta o autoritate independenta în nici un sens si de aceea nu se respecta accesul la justitie.
 - Informatia din afirmatia¹¹⁵ cum ca exista o procedura eficienta de depunere a plângerilor împotriva sanctiunilor abuzive nu poate fi sustinuta din moment ce aceeași lege prevede ca costul postal al plângerilor asigurate de detinut, trimiterea plângerii se efectueaza cu o întârziere considerabila de trei zile sau 24 de ore în cazul procurorului.
 - Nu este clar daca în legatura cu cele trei persoane mentionate¹¹⁶ care au "suferit de pe urma deficientelor de colaborare insuficienta între autoritatile medicale si cele de drept" rezultând în institutionalizarea lor într-un spital de psihiatrie, au fost luate masurile necesare pentru eliberarea lor. Nu se discuta chestiunile serioase de ordin legal în legatura cu amplasarea acestor oameni în institutiile pentru bolnavi psihici, luând în considerare lipsa garantiilor procedurale importante, cum ar fi: dreptul la avocat, acces la dosare medicale, dreptul la expertiza alternativa si independenta, etc.

Minoritati etnice si lingvistice¹¹⁷

Minoritatea lingvistica ne-moldoveneasca /ne-româna

Conceptul si definitia juridica de "minoritate nationala" a aparut recent în vocabularul curent din Moldova. În 1993, în opinia a 52 de savanti ai Academiei de Stiinte din Moldova nu existau minoritati nationale, ci grupuri etnice denumite ca "parte componenta a unei etnii care a parasit teritoriul istoric de constituire si a emigrat pe teritoriile istorice si etnice ale altor popoare". Rusii, ucrainenii, gagauzii, bulgarii si evreii de-asemeni au fost recunoscuti ca grupuri etnice. Aceasta opinie a jucat un rol crucial în formularea revederilor respective ale art. 16 din Constitutia Republicii Moldova adoptata în iulie 1994 ca "...cetateni de origine etnica diferita...". O opinie similara exprimata de un ziar de extrema dreapta în 1994 sustinea ca "pe teritoriul Moldovei, nu exista minoritati nationale, neluând în considerare faptul ca pe lângă populatia româna exista si reprezentanti ai minoritatilor ruse, ucrainene, bulgare, etc. Ei sunt grupuri de minoritati etnice fara un teritoriu dens populat."

¹¹⁴ Sectiunea 22 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹¹⁵ Sectiunea 23 din raspunsul Guvernului Republicii Moldova.

¹¹⁶ Sectiunea 24 al Raspunsului Guvernului Republicii Moldova.

¹¹⁷ Vezi Raportul informativ amanuntit alternativ cu privire la îndeplinirea de catre Republica Moldova a obligatiilor asumate la semnarea Conventiei - cadru cu privire la minoritatile nationale, iulie 2000, de Serghei Ostaf

Alt aspect al interpretării “minorității naționale” a fost abordat în Raportul Oficial al Republicii Moldova cu privire la implementarea Convenției – cadru cu privire la minorități naționale. Se spune că ‘...Moldova propune ...următoarele criterii, distingând câteva categorii de minorități: 1. Minoritate națională compactă 2. Minoritate națională dispersat-compactă 3. Minoritate națională dispersată. Criteriile de clasificare sunt a) densitatea la metru pătrat b) zona de trai (factor etnic - geografic) c) dinamica demografică (factor istoric - geografic). Ținând cont că aproximativ 1/3 din populație constituie minoritățile naționale din Moldova, considerați că aceste criterii trebuie să corespundă pragului de o treime. Minoritățile rusilor, ucrainenilor, bulgarilor, etc. constituie în 14 orașe, 51 orașele și 658 sate cel puțin 1/3 din populația respectivă, de aceea pot fi considerate minorități etnice compacte în localitățile respective. În alte cazuri, când minoritatea etnică constituie mai puțin de 1/3 din populație, ea este minoritate dispersată. Rusii, ucrainenii, gagauzii, bulgarii, conform clasificării, fac parte din categoria minorităților naționale dispersat-compacte. Polonezii (4 739), germanii (7 335), armenii (2 873), evreii (40 000), bieloruscii (19 608), cazahii (2 000), azerii (2 642), etc. conform clasificării sunt minorități etnice dispersate (vezi raportul). Clasificarea propusă are deocamdată doar un caracter doctrinar, neaplicându-se în regulamentele juridice sau în practica guvernului. Efectele potențiale ale doctrinei înaintate reprezintă însă un subiect pentru alte câteva sugestii și idei relevante. Nu este clară intenția de a avea o clasificare pe diferite categorii de minorități. În Convenție există o serie de prevederi în legătură cu drepturile general recunoscute care nu admit atitudinea discriminatorie bazată pe abordarea utilizată din partea statului, cum ar fi de exemplu, libertatea de expresie în sfera privată sau învățământul privat instituționalizant, etc. Nu poate însă fi recunoscută marja relativ mare de apreciere când este vorba de obligațiile autorităților de a garanta învățământ public pentru și în limba minorităților sau comunicarea cu autoritățile în limba minorității. De asemenea, dacă aceste criterii s-ar folosi în ultimele exemple, un standard rigid și impus de o treime din populația dintr-o zonă anume ar putea cauza rezultate de nejustificat. De aceea, efectele criteriilor propuse trebuie monitorizate și cercetate concomitent cu introducerea lor în legislație.

Discursuri de ură

Unele mijloace mass-media private și motivate politic promovează ură față de vorbitorii de limbă rusă. De asemenea, media ortodoxă, Ortopress, Alfa și Omega, cultivă în mod expres xenofobia îndreptată împotriva minorităților religioase “netraditionale”. De exemplu, zărele de extremă dreapta: “Flux” și “Tara” – atât împotriva rusofonilor și minorităților slave, cât și a minorităților religioase neortodoxe. Până și unele zăre profesionale neafiliate politic, cum ar fi “Jurnalul de Chișinău”, uneori publică concluzii intolerante în legătură cu rusii. Pe de altă parte, sunt zăre, ca “Delovaia gazeta”, editate în Moldova care publică informații intolerante împotriva moldovenilor. Zărele comuniste, de extremă stânga, ca “Comunist”, publică propagandă anti-religioasă.

Minoritatea romilor

Romii nu sunt recunoscuti în mod oficial si nici nu sunt considerati drept o minoritate nationala. Romii formeaza o populatie compacta în câteva orase din nordul Moldovei si în câteva orase din partea de centru-vest a Moldovei. Populatia locala este estimata la circa 100 000-200 000 persoane, dar se pare ca sunt mai multi. Desi ei sunt percepti ca diferiti de restul populatiei prin particularitati culturale, lingvistice si mai ales traditii, lor nu li s-a acordat statutul de grup etnic, comunitate etnica, minoritate nationala, etc. în contextul dezbaterilor stiintifice sau de alt gen.

Se crede ca masurile pozitive în legatura cu minoritatea romilor sunt aproape inexistente. A fost facut foarte putin, pentru promovarea învatarii limbii rome la nivel primar sau în cadrul sistemului educational existent. În unele zone centrale, e.g. Hâncesti, judetul Lapusna din Moldova, sate compact populate de romi (Schinoasa, etc.) sunt cu mult mai sarace, fara facilitati de canalizare a apei, în comparatie cu satul moldovenesc adiacent. În comparatie cu alte minoritati putin numeroase (bulgarii, germanii, polonezii) romii nu dispun de centre culturale rome, biblioteci, carti editate în limba roma. Limba lor nu se studiaza si nici nu se cerceteaza la nivel universitar. Nu exista nici macar un singur program audiovizual la televiziunea publica. Guvernul Moldovei nu are un program de dezvoltare a comunitatii culturale rome. În zonele rurale majoritatea romilor studiaza în scoli moldovenesti, limba roma fiind doar una orala.

Comunitatea roma este cea mai dezavantajata minoritate a carei acces la mijloacele de informare în masa, inclusiv cele publice, este inexistent. Nu sunt programe în limba roma sau programe în alte limbi despre cultura roma, etc. Comunitatea roma nu dispune de publicatii sau alte mijloace pentru cultivarea identitatii lor, iar autoritatile publice nu manifesta îngrijorare în legatura cu acest fapt.

Populatia ne-rusofona din Transnistria

Situatia actuala a nevorbitorilor de limba rusa din Transnistria necesita multe îmbunatatiri. În general, nu se poate vorbi despre dreptul de a folosi limba moldoveneasca/româna (de aici încolo, se va utiliza numai un termen din sintagma moldovenesc/român, în afara cazurilor când se va mentiona altfel în mod expres) în mod verbal, în public, în decursul demonstratiilor sau în scris, cu alfabet latin, la manifestari, etc. Autoritatile din Transnistria interzic folosirea alfabetului latin în scolile moldovenesti, impun conditii economice discriminatorii pentru scolile private moldovenesti cu predare în grafie latina. Mai sunt cazuri de închidere fortata a acestor scoli. Limba moldoveneasca nu este folosita în chestiuni publice sau administrative si nici un document nu este tradus în moldoveneste, cu exceptia Constitutiei a asa numitei RMN. Desi limba moldoveneasca si ucraineana se bucura de statutul de limba oficiala, utilizarea lor activa sau pasiva este echivalenta cu zero.

În realitate, limba administrației de stat în RMN este în exclusivitate cea rusă. Prevederile legale¹¹⁸ menționează că cetățenii pot folosi alte limbi decât cea rusă în contracte oficiale, dar în același timp funcționarii administrației nu sunt obligați să cunoască aceste limbi și de asemenea întotdeauna administrația sau Guvernul decide în legătură cu limba care va fi folosită în lucru. Situația creată rezultă într-o politică substractivă de bilingvism, în care limba natală este forțat substituită de cea asupra căreia se decide administrația (de obicei cea rusă). Aceasta are un efect substractiv în majoritatea localităților, în particular în zonele rurale, probabil cu câteva excepții în orașul Tiraspol (moldovenii constituie circa 20% sau mai puțin), în Tighina (moldovenii reprezintă 40%) și în Râbnita (moldovenii reprezintă mai puțin de 20%). În unele orașe ca Dubasari, Grigoriopol, Slobozia moldovenii formează majoritatea și totuși sunt forțați să utilizeze limba rusă, de altfel autoritățile interpretează această chestiune în strânsă legătură cu securitatea de stat.

În Transnistria, în realitate liderii locali, ca de exemplu, Gh. Maracuta – președintele adunării legislative locale – folosește în mod public termenul de “moldovean bun” în sensul moldovenilor loiali față de regimul existent și care împărtășesc opinia conform căreia limba moldovenească este distinctă de cea română și i se potrivește alfabetul chirilic, susținând interzicerea folosirii grafiei latine în școlile moldovenesti.

În zona controlată de regimul neconstituțional separatist au fost multe cazuri când oamenilor care au fost forțați să se refugieze pe malul drept al Nistrului în perioada cuprinsă între 1992 și 1999 li s-au confiscat apartamentele conform deciziilor judecătorești locale. Asemenea cazuri s-au înregistrat în orașul Dubasari (vezi copiile atasate ale deciziilor relevante). Domnul A. T. din Slobozia a fost persecutat doar din cauza că a fost implicat în activitățile colectivului de redacție a ziarului “Noutățile Sloboziene”. După ce a fost forțat să părăsească malul stâng al râului, el și-a pierdut apartamentul. Doamna N. P. din satul Larga, raionul Dubasari s-a pomenit într-o situație similară. Ea și-a exprimat opiniile politice în perioada 1989-1992 prin participare la mitinguri de protest, alegeri, etc. După încetarea conflictului armat, ea a încercat să se întoarcă în satul său, dar și-a găsit casa ocupată. Au fost multe cazuri când apartamentele aparținând persoanelor deplasate forțat au fost ocupate de cazacii care au venit în Transnistria în 1992 ca mercenari.

Nu se poate vorbi despre măsurile pozitive îndeplinite de către autoritățile transnistrene în legătură cu moldovenii, ucrainenii și bulgarii în sensul promovării învățământului, a culturii lor în limbile respective.

Contrar principiilor enunțate în legea locală¹¹⁹ în realitate toate procedurile juridice sau de alt gen sunt ținute exclusiv în limba rusă.

¹¹⁸ Art. 21 al Legii locale cu privire la funcționarea limbilor susține că ‘Limba documentației și a administrației. Limba folosită în documentație și administrație de autoritățile publice, asociații, entități și organizații este una din cele oficiale (moldovenească, rusă sau ucraineană). Limba concretă a administrației și documentației este determinată de hotărârea autorității sau entității respective, sindicatului entității care constituie obiectul consultărilor cu Guvernul RMN și executivul local al reprezentanților populare.’

¹¹⁹ Art. 12 spune ‘Limba folosită pentru aspectele executive și administrative. Limba organelor de drept din RMN este una din cele oficiale (moldovenească, rusă, ucraineană) sau limba majorității populației

Scolile ne-ruse private din Transnistria

Autoritățile transnistrene au adoptat și promovează politica de indoctrinare a moldovenilor, susținând că moldovenii de pe malul stâng al Nistrului sunt o națiune separată din punct de vedere etnic, lingvistic și cultural de moldovenii de pe malul drept, pe care îi numesc moldoveni români. Autoritățile întreprind măsuri discriminatorii pentru avantajarea moldovenilor care “gândesc în mod corect”, prin susținerea economică disproporționată a scolilor moldovenesti cu predare în grafie chirilică, cu programe de predare din anii 70-80 în care abundă doctrina comunist-socialistă. Numărul tuturor (publice – cu grafie chirilică și private – cu grafie latină) scolilor moldovenesti este dezavantajos disproporțional în comparație cu numărul de școli rusești. În timp ce autoritățile au interzis ca școlile publice și cele private să folosească grafia latină, ei au creat în Tiraspol școli-exemplu moldovenesti cu clase excelente, computerizate, hrană gratuită și multe activități extrascolare.

În timp ce singura școală moldovenească privată care utilizează grafia latină funcționează în Tiraspol pentru zona rurală din sudul Transnistriei (raionul Slobozia – cu o populație de peste 100 000 oameni) unde mai mult de 1 000 copii studiază în trei schimburi și trebuie să parcurgă uneori 20 km, autoritățile susțin în Tiraspol o școală moldovenească cu predare în grafia chirilică pentru 100 copii.

Conform legii cu privire la funcționarea limbilor a RMN¹²⁰ utilizarea grafiei latine este interzisă în raport cu limba moldovenească. Pe malul stâng al Nistrului funcționează trei “limbi de stat” – rusa, ucraineană și moldovenească (în grafie chirilică). În același timp, în 1994 procesul educațional în grafie latină a fost interzis. Acesta înseamnă că elevii din școlile moldovenesti sunt obligați să învețe în grafie chirilică, folosind materiale publicate în timpul Uniunii Sovietice. Conform datelor statistice ale societății culturale “Trans-Dniestria” (organizație publică care se ocupă de protecția drepturilor cetățenilor Republicii Moldova de pe malul stâng al Nistrului). În localitățile de pe malul stâng al râului Nistru și în orașul Bender sunt circa 94 școli moldovenesti (14 dintre care sunt mixte – moldo-rusești) cu circa 55 mii de copii. În șase sate care se află sub jurisdicția Republicii Moldova școlile funcționează în mod normal, înfruntând însă dificultăți financiare. În ceea ce privește restul, numai 7 școli (4 755 elevi) studiază pe baza alfabetului latin și în acord cu programul de învățământ al Republicii Moldova. Acest drept a fost

din localitate. Persoanelor care nu cunosc limba folosită la proces li se asigură dreptul de a face cunoscintă cu toate materialele, a lua parte la procesul de administrare a justiției cu ajutorul unui traducător și de a pleda în limba maternă. Toate documentele relevante sunt oferite, după cerere, în limba maternă respectivă sau o altă limbă pe care o cunosc. Încălcarea dreptului stă la baza rasturnării deciziei.’

¹²⁰ Hotărârea Sovietului Suprem al RMN susține: ‘După examinarea și discutarea motiunii lui V.N. Iakovlev, în legătură cu faptul că în unele școli moldovenesti învățământul se efectuează în limba română (folosind grafia latină) pe baza programei de învățământ a Republicii Moldova și România, se hotărăște: 1. A obliga Guvernul, organele de drept și de supraveghere să ia măsuri pentru pedepsirea încălcarilor legislației RNM ‘Cu privire la învățământ’ și ‘Cu privire la funcționarea limbilor oficiale în RNM’ și a înainta în judecată vinovații. 2. A obliga deputații Sovietului Suprem al RMN și deputații sovietelor locale să întarească propaganda cu privire la impunerea legilor RNM ‘Cu privire la învățământ’, ‘Cu privire la funcționarea limbilor în RNM’.’

obtinut de catre învatatori si parintii elevilor ca rezultat al negocierilor tergiversate la care a participat si misiunea OSCE. Interzicerea grafiei latine si a cartilor publicate în Republica Moldova au generat o degradare neasteptata a nivelului de cunostinte al absolventilor scolilor moldovenesti. Fiind constienti de acest fapt, profesorii si parintii au început sa lupte pentru dreptul copiilor lor de a studia pe baza grafiei latine si în conformitate cu programul de învatamânt al Republicii Moldova. Activitatea tuturor institutiilor de învatamânt care folosesc grafia latina se produce în conditii absolut anormale.

La cererea parintilor, Ministerul Învatamântului al Republicii Moldova a emis ordinul # 309 din 6 septembrie 1996 "Cu privire la finantarea scolilor moldovenesti din Grigoriopol # 1, Butor, Malaiesti, Delacau, Crasnogorca din raionul Grigoriopol, Slobozia # 1 si Dubasari # 3". Aceasta a însemnat ca Republica Moldova si-a asumat responsabilitatea de a finanta aceste institutii de învatamânt. Totusi aceste scoli continua sa functioneze în conditii extreme. Obisnuinta intimidarii profesorilor persista. Scolile functioneaza în cladiri neadecvate. În scoala # 20 din Tiraspol 889 elevi studiaza în 9 sali de clasa, în 3 schimburi (in timp ce sunt necesare înca 33 de sali). În scoala generala # 19 din Bender 2 004 elevi studiaza în 3 cladiri. 27 clase care numara 752 de elevi petrec orele de curs în cladirea administratiei forestiere, care este departe de a îndeplini normele elementare sanitaro-igienice. În momentul de fata circa 250 copii din Bender sunt nevoiti sa studieze în satul Hagimus.

Un caz special s-a produs în orasul Bender, unde pe baza instructiunilor emise de "ministerul învatamântului" din Tiraspol pe 17 martie 1999, Dna L. P., profesoara de limba moldoveneasca, a fost eliberata din functia sa de la Colegiul Pedagogic pe motiv de "grave încalcati ale legislatiei lingvistice a RSSMN" (Înaltul Comisariat pentru Refugiati al Natiunilor Unite din Chisinau a sesizat OSCE în legatura cu acest caz). Concedierea ei a fost precedata de mai multe amenintari telefonice; mai mult chiar, în noiembrie 1998 dna L. P. a fost agresata la intrarea locuintei sale, a fost batuta si i s-au furat bunuri. Este evident ca mentiunea respectiva în cartea sa de munca limiteaza serios sansele sale de a fi angajata în sferile controlate de regimul neconstitutional separatist.

Pe 5 aprilie 1999, Igor Smirnov, liderul regimului din Tiraspol, a semnat "decretul prezidential" no. 145 "Cu privire la reinregistrarea institutiilor de învatamânt pe teritoriul Republicii Moldovenesti Nistrene". Acest "decret" este interpretat ca un nou atac împotriva scolilor în care se preda în grafia latina.

În acelasi timp, sunt multe cazuri când cetatenii ai caror copii studiaza în limba româna au servit drept tinte pentru atacuri. În prezent (din aprilie 1999) primaria din Chisinau examineaza cererea dnei T. N., locuitoare a orasului Bender. Dat fiind faptul ca fiica sa mai mare studiaza în România si celalalt copil al sau frecventeaza scoala moldoveneasca din oras, dna T. N. a fost concediata din functia sa si familia sa a devenit tinta permanenta a

presiunilor. În prezent dna N. se afla în cautarea protecției pentru parasirea orasului Bender.

Aceste scoli functioneaza oficial în conformitate cu "legislatia" RMN (în grafia chirilica și pe baza manualelor publicate în URSS). În realitate, elevii studiaza pe baza grafiei latine folosind manuale publicate în Republica Moldova. Copii trebuie sa poarte cu ei doua seturi de manuale. În cazul unui control, pe banci se afla numai manuale în alfabet chirilic. În lipsa posibilitatii de a rezista presiunilor regimului separatist, parintii și profesorii au recurs la folosirea acestei metode de lupta pentru dreptul copiilor lor de a studia în limba materna. Copii sunt astfel fortati sa-si asume un comportament schizofrenic, care în final genereaza resentimente cu privire la rusofoni.

Munca fortata

Institutia de reabilitare sociala a Ministerului Sanatatii și a Ministerului Justitiei¹²¹

Ministerul Justitiei

"Munca fortata" institutionala a devenit o obisnuinta larg raspândita în institutiile de reabilitare sociala. Eliminarea practicii "muncii fortate" folosita în institutii pe baza legislatiei moldovenesti în conditiile de dezacord a persoanei și sub amenintarea cu pedeapsa pentru refuz, reprezinta "munca fortata" în conformitate cu articolele 4, 5 ale Conventiei europene pentru drepturile omului. Comitetul Helsinki din Moldova îndeamna Adunarea Parlamentara a Consiliului Europei sa adauge acest element la obligatiile în proces de monitorizare de catre Comisia de monitorizare a respectarii drepturilor omului în Republica Moldova. Revederea conceptuala a notiunii de reabilitare sociala prin munca obligatorie reprezinta o chestiune de urgenta extrema.

Conform scrisorii de la Departamentul de penitenciare al Ministerului Justitiei și Ministerului Sanatatii¹²², în institutiile de reabilitare sociala sunt "reabilitati" anual peste 1 000 persoane.

Legea cu privire la reabilitarea sociala în art. 10¹²³ punctul 10¹²⁴ din Regulamentul care stipuleaza ca munca nu se califica ca dreptul pacientului sau ca o metoda de educatie, dar o obligatie. Astfel, "persoanele detinute" într-o institutie de reabilitare sociala sunt obligate, printre altele, conform

¹²¹ Vezi rapoartele amanuntite ale Comitetului Helsinki din Moldova: Raportul cu privire la respectarea drepturilor pacientilor din institutiile pentru alcoolici ale Ministerului Justitiei al Republicii Moldova, Raportul cu privire la respectarea drepturilor pacientilor din institutiile pentru alcoolici ale Ministerului Sanatatii din Republica Moldova.

¹²² Vezi raspunsul Ministerului Sanatatii la scrisoarea Comitetului Helsinki din Moldova.

¹²³ Art. 10 (1) al legii "Bolnavii intretinuti in institutiile de reabilitare sociala ale sistemului penitenciar sunt antrenati in mod obligatoriu la munca social-utila sau la terapia ocupationala..."

¹²⁴ Vezi art. 10 al Regulamentului institutiei de reabilitare sociala ale sistemului penitenciar al Ministerului Justitiei al RM "Persoanele intretinute in institutia de reabilitare sociala sint obligate: ...sa lucreze in mod constiincios, sa respecte disciplina, precum si regulile securitatii muncii si tehnica securitatii;...", Hotarirea Guvernului Republicii Moldova nr. 329 din 03.07.91

regulamentului sus-mentionat, sa lucreze constiincios. Caracterul fortat al munci este confirmat de-asemeni în punctul 11 al Regulamentului care stipuleaza ca persoanele detinute în institutiile de reabilitare sociala sunt încadrate în mod obligatoriu în munca folositoare social

Pe de alta parte, "evitarea muncii" este explicata în punctul 18¹²⁵ a l Regulamentului drept încalcare pentru faptul ca "poate fi aplicat", si în conformitate cu cuvintele vice-sefului institutiei, sanctiunile disciplinare enumerate în Regulament întotdeauna se aplica, cel mai dificil fiind transferul la izolatorul disciplinar pe un termen de pâna la 15 zile. Noi consideram foarte relevant faptul ca una din sanctiuni reprezinta obligatia de a îndeplini însarcinari suplimentare, în special "însarcinarea în afara orarului de curatire a teritoriului institutiei si interiorului, cât si lucrul în cantina." Astfel, pacientul care refuza sa îndeplineasca o obligatie impusa, risca sa fie sanctionat la munca obligatorie suplimentara (fara a se lua în considerare când se aplica sanctiunea, alte circumstante care au dus la "evitarea muncii" din partea pacientului).

Astfel, este important sa subliniem faptul ca pacientii de la institutiile de reabilitare sociala sunt supusi de fapt la munca fortata prin constrângere si, în acelasi timp, acest fapt se bucura de suport juridic în actele normative curente d in Republica Moldova.

Referitor la încuviintare. Când trece perioada de o luna, timp în care persoana este tinuta în institutie sub regim de carantina, contractul individual de munca "se semneaza" si pacientul este trimis la locul sau de munca. Când contractul individual de munca e semnat, ar fi normal ca persoana sa aiba dreptul sa negocieze anumite clauze ale contractului, sau cel putin, sa fie constienta de prevederile contractuale. În realitate acest lucru nu se întâmpla.

Remunerarea muncii se face pe principiul ca pacientii traiesc din ceea ce învata. Li se plateste tratamentul si terapia medicala, iar ceea ce ramâne se impoziteaza si se transfera în contul lor personal. Art.14¹²⁶ enumera toate cheltuielile posibile legate de prezenta persoanei în institutia de reabilitare sociala. Chiar mai mult, instructiunile cu privire la executarea actelor normative, care reglementeaza functionarea institutiilor de reabilitarea sociala¹²⁷ prescrie pe scurt în art. 18 ca institutiile de reabilitare sociala sunt

¹²⁵ Art. 18 "fata de persoanele care nu respecta regimul intern sau se eschiveaza de la munca. Pot fi aplicate urmatoarele sanctiuni disciplinare: ...numirea in serviciu in afara graficului la deriticarea incaperilor sau a teritoriului institutiei, precum si la cantina; privatiunea de intrevedere urmatoare cu rudele sau alte persoane; transferarea in sectia supravegherii interne; transferarea in izolatorul disciplinar pe un termen de pina la 15 zile. "

¹²⁶ Art. 14 al regulamentului prevede "Munca pacientilor intretinuti in institutia in cauza este remunerata in functie de volumul si calitatea ei, conform normelor si tarifelor, stabilite pentru ramurile respective ale economiei nationale. Calcularea salariilor se efectuaiza, compensindu-se initial cheltuielile pentru intretinerea institutiei de reabilitare sociala. Din salariul cistigat, pacientii institutiei respective recupereaza costul medicamintei, alimentatiei, imbracamintei si incaltamintei, cu exceptia imbracamintei de lucru si alimentatiei speciale. Dupa recuperarea acestor chaltuieli din salariul pacientilor sint retinute sumele ..., inclusiv cheltuielile de intretinere in institutiile de reabilitare sociala"

¹²⁷ Instructiunea nr. 216, din 5 iulie 1991

întretinute și funcționează pe baza resurselor acordate din buget și a profiturilor generate de munca persoanelor în reabilitare.

Pacienții știu însă numai că "salariul este transferat în contul lor" și la plecarea din instituție vor primi 50% din suma totală, în cazul respectării ordinii în timpul detenției, și 30%, în cazul când s-au înregistrat încălcări ale ordinii. Din discuțiile cu pacienții, am înțeles că ei nu-și cunosc mărimea salariului, iar contabilul ne-a spus că salariul maxim al unui pacient constituie 10 lei, în condițiile în care salariul minim lunar pe țară constituie 18 lei, iar cosul minim de consum reprezintă 700 lei. Instrucțiunile sus-menționate stipulează în art. 32 că remunerarea se efectuează rezultând din proporția de 45% (lucrări de construcție) și 50% (lucrări industriale) din salariul real al individului. Anexa #11¹²⁸, în legătura cu orarul zilnic al persoanelor din instituțiile de reabilitare socială, stipulează că numărul total de ore de muncă constituie 7 ore, 6 zile pe săptămână (3,5 ore înaintea prânzului și 3,5 ore după prânz). Astfel, putem calcula că numărul total de ore de muncă pe săptămână constituie 42 de ore.

Legislația curentă cu privire la reabilitarea socială a pacienților care suferă de alcoolism cronic, dependența de droguri și toxicomanie nu reglementează în mod explicit relațiile de lucru între pacienți și agenții economici cu care instituția semnează contracte de prestări servicii, ci doar face trimiteri la legislația muncii, regulile și tehnicile de securitate a muncii, normele și tarifele fixate pentru ramurile respective ale economiei naționale. Ca rezultat, concluzionăm că, acolo unde Regulamentul nu stabilește norme cu caracter special (drepturile de muncă), acești pacienți sunt tratați în conformitate cu prevederile legislației generale a muncii. Din situația descrisă detectăm încălcări serioase ale legislației muncii.

O altă problemă constă în faptul dacă această muncă este "impusă în mod normal". Aici e relevant de menționat că pe lângă munca obligatorie descrisă și analizată în mod amanunțit, pacienții sunt încadrați, conform art. 15 din anexa 2¹²⁹ a Regulamentului, și în munca de amenajare a teritoriului și îmbunătățire a condițiilor sociale, care nu sunt remunerate și care nu depășesc două ore pe zi sau 4 ore pe săptămână. În viziunea noastră, noțiunea "muncă impusă în mod normal", conținută în art. 4 (3a) al Convenției europene pentru drepturile omului, se referă exact la acest fel de muncă. În continuare ne vom concentra pe "muncă obligatorie".

În cazul când munca nu este impusă în mod normal, iarăși întâlnim tipul de muncă forțată sau obligatorie. Convenția #105 a OMM stipulează "mobilizarea și utilizarea muncii în scopuri de dezvoltare economică; disciplina de muncă" ceea ce se aseamănă situației descrise mai sus. Curtea europeană a elaborat următoarele criterii referitor la această chestiune¹³⁰:

¹²⁸ Anexa este o parte integrantă a Instrucțiunii

¹²⁹ Anexa 2 a Regulamentului cu privire la instituțiile de reabilitare socială ale Ministerului Justiției, din 3 iulie 1991, #329.

¹³⁰ Vezi cazul Van der Mussel v. Regatul Țărilor de Jos, 23 noiembrie 1983, A70, p.16

Serviciul / munca depaseste obligatiile prevazute;

Munca îndeplinita de pacienti nu respecta nici unul dintre urmatoarele criterii:

- oferta de munca - remunerare (în principiu, se admite ca remunerarea sa fie nesatisfacatoare, dar acesta depinde de cazul concret)
- oferta - o parte a activitatii la care sa convenit anterior si care a fost mentionata înaintea angajarii
- vor fi asigurati pacientii cu un beneficiu constant, un numar limitat de ore dupa îndeplinirea conditiilor, inclusiv cele legate de serviciul / munca stabilita

Desi aceste criterii au fost adoptate pentru o situatie diferita de cea discutata în raport, noi consideram ca probabil nici una din aceste conditii nu este respectata în cazul discutat pentru atribuirea muncii impuse calificativul " în mod normal". În viziunea noastra caracterul obligatoriu al muncii implica, în majoritatea cazurilor, greutati excesive inevitabile, cu care individul nu ar fi de acord, daca ar fi întrebat daca doreste sa semneze un astfel de contract si sa suporte un asemenea tratament prin munca.

În opinia noastra eficienta unui astfel de tratament este minima. Rezultatul "tratamentului" reprezinta exploatarea si extenuarea fizica a persoanei, provocând ura si suspiciune în legatura cu actiunile incorecte din institutiile de state (începând cu politia, doctorii, judecatoriile, institutiile de reabilitare sociala, etc.). Practica confirma ca nu exista nici macar o singura persoana care ar fi fost spitalizata doar o singura data. Nu reprezinta acest lucru cel mai convingator indiciu ca tratamentul nu este deloc eficient?

Ministerul Sanatatii

Folosirea muncii, 'terapii muncii', în institutiile narcologice sub jurisdicia Ministerului Sanatatii din Moldova a început simultan cu folosirea tratamentului fortat¹³¹, care era aplicat în sectiile narcologice din spitalul de la Curchi, Orhei si în spitalul clinic din Costiujeni. Aceasta forma de tratament a fost transferata în competenta Ministerului de Interne¹³² si Ministerului Justitiei¹³³ din Moldova. Câteva elemente din rapoartele muncii au ramas însa si în institutiile Ministerului Sanatatii.

Spitalul narcologic republican efectueaza anual contracte cu Fabrica de carton din Chisinau. Începând cu 1976 pe teritoriul Fabricii de sticla a fost amenajata sectia #3 a acestei unitati medicale. Pe baza contractului dintre unitatea medicala si fabrica respectiva, pacientii au devenit în mod automat parte a contractului.

¹³¹ Decretul din 09.02.1961.

¹³² Decretul Consiliului Suprem al Republicii #8484, 07.06.1966 "Cu privire la tratamentul fortat".

¹³³ Hotarârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la subordonarea administratiei penitenciarelor Ministerului Justitiei, # 865, 28.12.1995.

Legislatia muncii, precum si cea a muncii colective, stipuleaza salariul lunar al angajatilor. De fapt, salariile pacientilor nu sunt platite de contabilitatea Spitalului narcologic republican când sunt eliberati din stationar, ceea ce este în dezacord cu legislatia nationala si standardele internationale.

În cursul conversatiilor cu pacientii, am constatat ca ei nici nu cunosteau continutul contractului (marimea salariului, timpul de lucru, timpul liber).

Conform stipulatiilor contractuale, pacientii primesc salariul de 1.6 lei pe ora. 40% din aceasta suma (0.64 lei), care nu sunt impozabile, sunt transferate în contul unitatii medicale respective. Dupa cum a afirmat seful acestei unitati, suma respectiva se foloseste la acoperirea cheltuielilor necesare inerente tratamentului pacientului.

Pe de alta parte, seful sectiei #3 al Spitalului narcologic republican, ne-a spus ca nu sunt suficiente medicamente în sectie si ca pacientii deseori sunt nevoiti sa achizitioneze medicamentele necesare pentru tratament.

Contractul între Fabrica de sticla si Spitalului narcologic republican nu mentioneaza nimic în legatura cu facilitatile, precautiunile de siguranta, asigurarea si conditiile de anulare a contractului.

Din cele 60% ramase se platesc taxele stipulate de lege si salariile. Angajatii ordinari ai fabricii, îndeplinind acelasi volum de lucru, sunt remunerati de patru ori mai mult. Dupa spusele pacientilor, ei sunt maltratati si abuzati de personalul fabricii, nevoiti sa faca lucru cel mai 'murdar'.

Pentru a raspunde la aceasta întrebare, conform situatiilor sus-mentionate, trebuie sa specificam urmatoarele aspecte. Daca sunt satisfacute, ele ar dovedi existenta muncii fortate aplicata pe pacientii care sufera de alcoolism în contextul Ministerului Sanatatii.

Situatia 1: Poate pacientul refuza trimiterea sa în sectiile unde se aplica munca fortata? În caz de refuz, vor fi administrate sanctiuni de ordin administrativ? Acestea se vor examina în contextul eficacitatii muncii în tratamentul alcoolismului.

Situatia 2: Daca pacientul nu refuza trimiterea la o sectie unde se practica munca fortata, dar el nu este de acord sa participe la acea munca, poate el refuza aflarea sa în continuare în acea institutie? Vor fi aplicate sanctiuni disciplinare?

Situatia 3: Daca pacientul da consimtamântul sa fie trimis în acea sectie si, în vederea eficacitatii tratamentului, el se angajeaza la munca, va fi el oare platit pentru acea munca fara discriminare? Cunoaste aceasta persoana stipularile contractuale si conditiile anularii lui? Este pacientul remunerat corespunzator muncii sale? Necesitatea aflarii sale în aceasta institutie este revizuita periodic?

În viziunea noastră, aceste trei situații reflectă trei grade diferite ale fenomenului de 'munca forțată', având în vedere situațiile discutate. Prima situație este absolut clară, din moment ce fenomenul de 'munca forțată' este evident. În viziunea noastră, această situație are loc în secția #3 al Unității neurologice republicane și, în special, în secția narcologică a spitalului din Curchi.

Cea de a doua situație este, fără îndoială, aplicată în legătură cu majoritatea pacienților din secția #3 al spitalului republican narcologic și secția narcologică din Curchi.

A treia situație reprezintă o formă mai ușoară de muncă forțată, dar ea trebuie condamnată vehement, în special pentru faptul că pacienții nu sunt remunerați pentru lucrul lor în conformitate cu legislația muncii. Spitalul narcologic republican reține 40% din salariu pentru achiziționarea medicamentelor. Pacienții achiziționează medicamentele din propriile lor resurse (pentru că nu sunt destule medicamente în secție). Astfel, pacienții din secția #3 al Spitalului narcologic republican plătesc dublu pentru tratamentul lor. Discriminarea pacienților prin salarizarea lor necorespunzătoare (mai mică decât cea a angajaților obișnuiți care efectuează aceeași muncă), duce la exploatarea lor ca forță de muncă. Noi afirmăm cu încredere că această situație reprezintă o formă de muncă forțată instituționalizată aplicată în legătură cu pacienții.

Libertatea și securitatea persoanei

Detenția administrativă a alcoolizilor

Tratamentul obligatoriu ca formă de detenție administrativă. În legislația Republicii Moldova sunt stipulate diferite forme de detenție și privare de libertate¹³⁴. Codul de procedură penală reprezintă o lege organică, adaptată în mod general stipularilor Convenției europene pentru drepturile omului și ea prevede principalele garanții de securitate și libertate personală. Problema constă în faptul că Codul de Procedură Penală nu se aplică în toate cazurile de detenție, de exemplu, încălcarea improvizată a aflării, venirii și plecării din regimul țării, încălcarea sistemului de tratament al alcoolismului și narcomaniei, încălcări administrative, etc. Toate aceste cazuri sunt stabilite de alte legi și norme operative, care sunt în dezacord cu stipularile Convenției europene pentru drepturile omului. Organele de protecție a normelor judiciare și instanțele judiciare refuza să aplice în aceste cazuri normele și garanțiile stipulate cel puțin în Codul de Procedură Penală.

Procedura de 'aducere' a persoanei careia i s-a aplicat tratament obligatoriu într-o instituție narcologică calificată să efectueze un astfel de tratament. Rudele, organizațiile sociale, poliția, narcologul pot adresa poliției o cerere sau petiție, ca acea persoană să fie supusă unui control medical în vederea

¹³⁴ Vezi raportul Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului "Drepturile procedurale de detenție, 1999".

constatarii necesitatii tratamentului obligatoriu de alcoolism. Cererea sau petitia sosita la politie, poate fi folosita de un ofiter de politie, astfel încât sa organizeze o 'spitalizare fortata' (de fapt, aceasta plaseaza persoana în arestul sectiei de politie) pe o perioada de 10 zile, cerând de la 'institutiile medicale corespunzatoare' (de fapt, se subintelege un cabinet narcologic) efectuarea unui control medical. Hotarârea de a efectua un tratament medical (un raport medical care ar declara ca persoana sufera de alcoolism cronic) este executata de politie care poarta responsabilitatea pentru aducerea persoanei la institutia narcologica, care va efectua tratamentul. Legea de-asemeni stipuleaza ca 'în cazul în care individul nu este de acord cu raportul medical care afirma ca el sufera de alcoolism cronic, ... hotarârea respectiva poate fi apelata într-o instanta superioara ierarhic în domeniul protectiei sanatatii sau într-o instanta judiciara într-un mod prestabilit¹³⁵.'

O alta problema si contradictie în cazul discutat consta în interpretarea tratamentului obligatoriu drept o constrângere medical-administrativa. Aceasta interpretare a fenomenului exclude în mod explicit acordarea si respectarea garantiilor stipulate în Codul de procedura penala (care ofera garantii procedurale în cazul încalcarilor penale) pentru întreaga perioada de detentie: perioada controlului medical (10 zile) si detentia / tratamentul în institutia narcologica (pâna la 6 luni). Retinerea pe 10 zile poate fi dezbatuta în prezenta unui procuror public de supraveghere; detentia / tratamentul obligatoriu poate fi disputat într-o institutie superioara ierarhic sau într-o institutie judiciara. În ambele cazuri persoanei i se garanteaza drepturile procedurale stipulate în procedura de detentie administrativa, si nu în cea penala. Se stie ca procedura de detentie administrativa difera considerabil de cea penala în ceea ce priveste prevederile pentru garantiile procedurale de retinere si detentie; acest fapt încalca obligatiile asumate de Republica Moldova în conformitate cu art.5 al Conventiei europene a drepturilor omului¹³⁶.

Dreptul de a fi informat în legatura cu motivele retinerii si drepturile prevazute. Legea nu prevede o obligatie pozitiva din partea politiei ca o persoana care va fi trimisa la control pe o perioada mai mare de 10 zile sa fie informata în legatura cu drepturile si garantiile procedurale si despre motivele retinerii pe aceasta perioada. În unele cazuri, evidentiate de Comitetul Helsinki, persoanele nici macar nu cunosteau ca erau supuse sau ca se aflau în asteptarea unui control medical 'în vederea constatarii alcoolismului cronic'. De-asemeni, aceste persoane nu au fost informate despre posibilitatea si mijloacele de disputare a hotarârii de spitalizare pe 10 zile. Aceasta situatie este de-asemeni agravata de imposibilitatea de a informa pe altcineva (eventual, o persoana care iar reprezenta interesele) despre faptul retinerii. Aceasta metoda încalca stipularile art.5.2 din Conventia europeana a drepturilor omului¹³⁷.

¹³⁵ Vezi art. 4(4) din lege.

¹³⁶ Vezi raportul Comitetului Helsinki "Drepturile procedurale din detentie, 1999".

¹³⁷ Vezi cazul Winterwerp, Olanda (24.10.1979).

Motivele reinerii pe 10 zile. Legea prevede motivul supunerii la control medical în vederea trimerii la tratament obligatoriu într-o institutie narcologica¹³⁸ (a se citi: reinerii în scopul supunerii la un control medical) poate fi: 'eschivarea intentionata a tratamentului' si 'continuarea consumului de alcool', sau consumul de 'substante alcoolice' dupa 'tratamentul la care au fost supusi¹³⁹'. În continuare, suntem interesati daca aceste motive corespund stipularilor art.5 din Conventia europeana a drepturilor omului. Art.5(e) al Conventiei se refera la cazul când persoana este privata de libertate 'daca este vorba despre detentia legala ... al unui alcoolic'. Legalitatea detentiei implica urmatoarele cerinte: 1) Calitatea organului care emite decizia independenta, etc.(daca nu, se cere un acces imediat si efectiv la un organ astfel calificat pentru a revedea decizia); 2) Explicitatea, exactitatea, claritatea motivelor de detentie; 3) Considerarea unei masuri neprivative, în timp ce privarea de libertate va fi mai degraba o exceptie de la regula. Notiunea 'alcoolic' implica mai curând legatura si rezultatele alcoolismului cu impact asupra sanatatii si ordinii publice, fiind o actiune comensurabila cu necesitatile cazului. Se afirma ca numai faptul ca individul are un trecut afectat de alcoolism sau de tratare a acestei maladii nu va avea nici o implicatie în cazul concret de reinerie. Mai mult chiar, aceasta informatie, din motivul mentionat, ca orice alta informatie medicala, este protejata de accesul neaprobat de organele executive si administrative, ceea ce implica o limitare a administrarii acestei informatii din partea doctorului curator.

Nici unul din motivele reinerii citate de legea nationala nu poate fi considerat în acord cu cerintele înaintate de normele judiciare ale Conventiei europene a drepturilor omului, din cauza ca sunt foarte generale, nepermitând unui om de buna credinta sa deduca rezultatele si conditiile de aplicare (într-adevar, 'eschivarea intentionata de la tratament' nu constituie un semn obiectiv, neavând nici o legatura cu efectul public de evitare a tratamentului, nici cu 'continuarea consumului de alcool'). Aceeasi motivare se refera la cealalta conditie (intr-adevar, 'consumul de substante alcoolice' dupa 'tratamentul la care au fost supusi' reprezinta niste semne subiective, nu exista obiectivitate a legaturii cu un eventual impact negativ asupra ordinii publice, etc.).

Motivele detentiei pe o perioada de pâna la 6 luni. Legea stipuleaza ca 'raportul medical cu privire la declaratia unei persoane supuse controlului cum ca pacientul trebuie sa continue argumentarea alcoolismului cronic¹⁴⁰ va constitui un motiv pentru trimeria persoanei la tratament obligatoriu. De fapt, aceasta formulare nu contine nici un motiv de tratament, ci numai mentioneaza ca eventualul raport le va contine. Evident, aceasta formulare nu este 'legala' conform Conventiei europene a drepturilor omului. În primul rând, persoana care ar putea fi afectata de aceasta decizie nu cunoaste

¹³⁸În cazul în care o persoana încalca sistematic ordinea publica sau drepturile altor cetateni, tratamentul va fi înfaptuit într-o institutie de reabilitare sociala ale sistemului de penitenciare al Ministerului Justitiei din Republica Moldova. Vezi art. 1(5) din Lege.

¹³⁹ Vezi art. 4 din Lege.

¹⁴⁰ Vezi art. 4(3) din Lege.

motivele care ar putea conduce la aplicarii tratamentului obligatoriu. De-așeză, raportul medical nu este accesibil persoanelor afectate, ceea ce face imposibil ca persoana să cunoască motivele care au stat la baza deciziei de trimitere la tratament obligatoriu. Rezultatul imediat al acestei situații constă în faptul că, necunoscând motivele supunerii sale la tratament obligatoriu / detentie, el/ea nu poate să le dezbata efectiv în orice organ calificat să decida în legătură cu legalitatea măsurii aplicate.

Decizia unui 'organ competent' Art. 24¹⁴¹ din Regulament și art.4 (1)¹⁴² din lege stipulează că o comisie medicală formată din 4 membri trebuie să elaboreze un raport cu privire la starea sănătății pacientului, în vederea aplicării tratamentului obligatoriu cu implementare obligatorie. Un membru al comisiei poate fi narcologul care este responsabil pentru tratamentul și monitorizarea situației persoanei – persoana interesată în obținerea rezultatelor reale – și alți doi medici care, cu siguranță, au contribuit în mod formal la determinarea stării sănătății lui și directorul institutiei – persoana interesată în mod direct în menținerea numărului pacienților. Astfel, putem vedea că comisia nu este imparțială în luarea deciziilor, pentru că e implicată în tratamentul persoanei. Acest conflict de interese, dublat și amplificat de lipsa calificării judiciare a deciziei (inclusiv lipsa competenței judiciare), descalifică acest organ, conform Convenției europene, de a decide cu privire la limitarea drepturilor personale.

Dreptul de apel la o judecatorie cu scopul de a se pronunța cu privire la legalitatea detenției. Din moment ce ambele decizii de reținere (pe o perioadă de 10 zile, executată exclusiv de organele poliției) și de detentie / tratament obligatoriu (pe o perioadă de 6 luni, executată de un organ medical administrativ) limitează securitatea și libertatea persoanei, este foarte important să se analizeze dacă există o metodă efectivă de apel la o judecatorie competentă. Capitalizarea eficientă a acestui drept devine extrem de urgentă în virtutea existenței unor probleme serioase în acordarea garanțiilor procedurale în fazele anterioare. Art.4 (5) din lege stipulează că în cazul în care persoana nu-și da consimțământul în legătură cu raportul medical care-l declară ca suferind de alcoolism cronic ... decizia respectivă poate fi apelată într-o instanță superioară ierarhic în domeniul protecției sănătății sau într-o instanță judiciară într-un mod stabilit.

Peste 70% din pacienții trimiși la tratament obligatoriu au declarat că ei nu au știut că hotărârea de a-i supune tratamentului forțat sau obligatoriu poate fi apelată în procuratură; ceilalți au spus că n-are sens să se plângă; chiar dacă ar face-o, n-ar avea nici un rezultat.

¹⁴¹ Art. 24 "Transmiterea la tratamentul obligatoriu, precum și prelungirea termenului tratamentului obligatoriu ambulator sau staționar se efectuează în baza concluziei comisiei medicale în următoarea componentă: președintele-conducătorul subdiviziunii institutiei curative, medicul-narcolog, medicul terapeut și medicul-neuropatolog. Bolnavii sînt trimiși la comisie, medicul-narcolog argumentând cauza trimiterii în fișa de policlinică sau de observație clinică generală. În termen de trei zile comisia ia decizia referitor la tipul tratamentului obligatoriu indicat."

¹⁴² Art. 4(1) "Persoana este declarată bolnavă de alcoolism cronic... de organele corespunzătoare de ocrotire a sănătății în modul stabilit de Ministerul Sănătății al Republicii Moldova"

Consider ca calitatea 'organului superior ierarhic în domeniul protecției sanatații' în vederea aflării dacă acesta combina cerințele 'procuraturii' competente 'sa ȃcreteze pe scurt legalitatea detenției'¹⁴³. În primul rând, trebuie notat un obstacol serios în înaintarea unui apel la orice instanță, pentru ca persoana nu este informată despre motivele reținerii / detenției sale (decizia este inadmisibilă pentru orice reprezentant al acelei persoane, care face parte din raportul medical anexat la fișa medicală, pastrată în cabinetul narcologic), dar numai despre decizia respectivă. Persoana nu este informată despre posibilitatea acestei proceduri. În al doilea rând, orice instituție de protecție a sanatații superioară ierarhic, considerând funcțiile sale, nu poate fi o 'procuratură' – o instanță judiciară. De-asemeni, organul respectiv nu se poate pronunța referitor la legalitatea detenției, pentru ca nu este competentă în acest domeniu, în virtutea existenței unui sistem judiciar independent de organele executive, organul ierarhic superior de protecție a sanatații făcând parte din acestea. Instanța medicală respectivă nu se poate pronunța în legătură cu aspectele legale / judiciare, dar numai referitor la corectitudinea diagnosticării tratamentului propus. Organul superior ierarhic de protecție a sanatații nu prevede, conform legii, examinarea publică contradictorie a cazului, respectând principiul posibilităților egale, ceea ce e caracteristic doar pentru examinare într-un sistem judiciar. Astfel, această metodă nu este în conformitate cu condițiile stipulate în art.5 (4) al Convenției europene.

Analizând posibilitatea a doua, stipulată în art.4(5), conform căreia individul poate face apel la decizia respectivă 'într-o instanță judiciară într-un mod prestabilit'. Pot apărea obiecții serioase la acest moment, referitoare la accesibilitatea și eficacitatea procedurii de apel, pe baza următoarelor motive: persoana nu este informată nici în legătură cu motivele reținerii / detenției, nici despre posibilitatea de a dezbate decizia. Legea nu stipulează în mod explicit procedura de depozitie și examinare a plângerilor. Noi considerăm ca modalitatea generală de formulare a posibilității de dezbateră a deciziei fără soluționare exactă în conformitate cu problemele urgente menționate în acest alineat, face practic imposibil exercitiul acestui drept.

Obligațiile pozitive de a acorda un reprezentant legal. Legea nu stipulează explicit obligația pozitivă de a oferi fiecărei persoane un reprezentant legal (avocat) care iar reprezintă interesele în cursul procesului de luare a deciziei referitor la obligația tratamentului obligatoriu. În mod special, procedura administrativă (subiectul discutat aparține acestei categorii) diferă de cea penală la nivelul inferior de garantare a drepturilor procedurale de detenție, în special cu privire la obligațiile pozitive de acordare a asistenței legale. Aici se observă o omisiune de ordin doctrinar, în dezacord, cel puțin în unele cazuri, cu jurisprudența Convenției europene, în conformitate cu care doar în cazurile penale se prevede obligația pozitivă de a acorda asistența legală. La acest capitol, jurisprudența Convenției europene cere statului acordarea obligatorie

¹⁴³ Art. 5(4) al Convenției europene stipulează ca "Orice persoană lipsită de libertatea sa prin arestarea sau detinere are dreptul să introducă un recurs în fața unui tribunal, pentru ca acesta să statueze într-un termen scurt asupra legalității detenției sale și să dispună eliberarea sa dacă detinerea este ilegală"

a asistentei legale rezultând din natura situației, de fapt caracterul drepturilor personale limitează, în ciuda calificării naționale a cauzei, fie ea administrativă sau penală. În cazul limitării libertății și securității persoanei – un drept fundamental și inalienabil extrem de important – pentru o perioadă atât de lungă ca 6 luni, interesul de a acorda asistență obligatorie legală de către stat, în mod evident prevalează în virtutea necesității de a garanta dreptul fundamental al omului. Și în acest caz observăm ambiguitatea legislației și practicii naționale în legătura cu angajamentele luate în fața Consiliului European.

Dreptul la o soluționare eficientă în cazul nerespectării drepturilor procedurale. Legea în discuție stipulează numai¹⁴⁴ rectificarea, conform art.4 (5), a 'declarației de constatare a alcoolismului cronic, cu alte cuvinte, supunerea la un tratament într-o instituție narcologică. Totuși, aceasta este destul de complicat, pentru că persoana nu are acces la respectivul raport medical. Celelalte 'garanții' sunt de natură exclusiv declarativă. Legea nu face distincție în legătura cu restul chestiunilor.

Ministerul Justiției și detenția administrativă

Calificarea administrativă a fenomenului. Legea¹⁴⁵ stipulează că măsura trimiterii pacienților la instituțiile de reabilitare socială reprezintă o măsură cu caracter obligatoriu medical și administrativ. Calificarea administrativă a masurii de detenție în penitenciare are un înțeles special, din moment ce se subînțelege aplicarea dispozițiilor procedurale din Codul de contravenții administrative¹⁴⁶. Conform aspectului procedural, garanțiile prevăzute de legea administrativă sunt inferioare celor stipulate în legea procedurii penale a Republicii Moldova. Această calificare, în condițiile când legea nu asigură în mod eficient protecția drepturilor individuale, are un impact negativ dovedit de practica instituțională din acest domeniu. De asemenea, în viziunea noastră, includerea măsurii de tratament al alcoolismului în sfera legii administrative constituie o chestiune discutabilă în formula existentă în Republica Moldova, care este amplificată de gradul de privare a unui individ de libertățile sale.

¹⁴⁴ Art. 1(3) "...La acordarea asistentei medicale lor (bolnavilor de alcoolism cronic) li se garantează apărarea juridică și socială prevăzută de legislația în vigoare.

Art. 3(1) "...Persoanelor respective, în scopul ocrotirii drepturilor și intereselor lor legitime, li se garantează apărarea juridică, supravegherea exercitată de procuror și li se acordă de asemenea asistență juridică și socială.

Art. 4(5) "În cazul în care persoana nu este de acord cu raportul medical privind declararea ei ca bolnav de alcoolism cronic, ..., hotărârea respectivă poate fi atacată deea în organul de ocrotire a sănătății ierarhic superioare sau în instanța judecătorească în modul stabilit"

¹⁴⁵ Vezi art. 1 (6) "Trimiterea pacienților la instituții de reabilitare socială din sistemul penitenciar constituie o măsură obligatorie medicală și administrativă, care se aplică cu scopul educării prin muncă și tratament voluntar al persoanelor care suferă de alcoolism, ... pentru a preveni încălcările de aceste persoane și a cultiva în ei spiritul de respect pentru lege"

¹⁴⁶ Vezi articolul 232-261 din Titlul IV al Codului de Contravenții Administrative, 1985.

Aceasta problema este de natura conceptuala care merita sa fie abordata în special prin prisma obligatiilor impuse de Conventia europeana.¹⁴⁷ În cazul discutat, legislatia nationala califica masura de trimitere la o institutie de reabilitare sociala drept una cu caracter disciplinar / administrativ. Noi îndraznim sa sustinem ca statele contractante care au un context si caracter similar nu au si o practica asemanatoare (cu exceptia Ucrainei si Rusiei, un fapt, care, din fericire, nu constituie un numitor comun). În cazul examinat, persoana risca o pedeapsa cuprinsa între 6 luni si 2 ani. În opinia noastra, aceasta perioada este considerabila si suficienta pentru indeplinirea criteriilor de pedepsire pentru încălcari cu caracter criminal

Aceasta analiza ne permite sa afirmam cu certitudine ca în majoritatea cazurilor de trimitere la institutii de reabilitare sociala este vorba despre o acuzare cu caracter penal în sensul Conventiei europene a drepturilor omului, desi legislatia Republicii Moldova o califica drept o simpla masura administrativa. Aceasta concluzie impune obligatii corespunzatoare tuturor capitolelor discutate în prezentul raport.

Motivele spitalizarii. Legea stipuleaza¹⁴⁸ ca persoana va fi trimisa la o institutie de reabilitare sociala daca el / ea sufera de alcoolism cronic si încalca în mod sistematic ordinea publica sau drepturile altor persoane. Hotarârea de desemna o persoana ca "alcoolic cronic" tine de competenta oficiului regional narcologic si mai precis al narcologului. Procedura de determinare implica mai multe probleme¹⁴⁹, care deja au fost discutate din prisma protectiei drepturilor umane în rapoartele anterioare si cel actual. Referitor la încălcarea "sistematica" a ordinii publice sau a "drepturilor altor cetateni", aceasta reprezinta în mod natural responsabilitatea autoritatilor care protejeaza normele juridice, adica ale politiei.

Conform observatiilor Comitetului Helsinki din Moldova bazate pe practica institutionala a organelor de politie si confirmate în discutiile care au avut loc

¹⁴⁷ În cazul Engel si altii v. Olanda, din 8 iunie, 1976, Curtea europeana, în legatura cu acest aspect în paragraful 80 ridica întrebarea daca solutiile de diferentiere între procedurile disciplinare / administrative si penale sunt decisive din punctul de vedere al Conventiei. De-asemeni, Curtea, în paragraful 81, stipuleaza ca termenul "acuzare" trebuie înțeles "în sensul Conventiei" si nu ca o clasificare interna (autonoma) a fenomenului. Linia de demarcatie, stipuleaza în continuare, în legatura cu Curtea, între cele doua care vor fi conditionate de anumite circumstante. Referitor la alegerea desemnarii drept o încălcare de natura disciplinara / administrativa subiectul se supune unor reguli stricte. Aceste conditii sunt: 1) afilierea fenomenului, în contextul sistemului juridic, la legislatia penala sau disciplinara, examinata în lumina numitorului comun al legislatiei respective din diferite state contractante; 2) caracterul încălcarii; 3) gradul de severitate al pedepsei, pe care persoana risca sa o primeasca. În acest context, privatiunile de libertate, care sunt susceptibile la impunerea ca pedepse aparținând sferei "penale", cu exceptia celor care dupa natura lor, durata si modalitatea de executare nu devin periculoase într-un mod considerabil.

¹⁴⁸ Vezi art. 7 (1) "Indivizii care sufera de alcoolism cronic si în mod sistematic încalca ordinea publica si drepturile altor cetateni, în locul aplicarii masurilor publice, disciplinare si administrative, vor fi trimisi la tratament voluntar si educatie prin munca în institutiile de reabilitare sociala din sistemul penitenciar conform deciziei judecatoresti."

¹⁴⁹ Vezi capitolul Drepturile Procedurale de spitalizare în institutiile de reabilitare sociala ale Ministerului Sanatatii din raportul Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova "Raport cu privire la respectarea drepturilor pacientilor din institutiile de reabilitare sociala care se afla în subordonarea Ministerului Sanatatii"

în cursul vizitelor de documentare, sancționarea persoanei prin măsuri administrative, de trei ori, pentru consumul de băuturi alcoolice în locuri publice și apariția în locuri publice în stare de ebrietate¹⁵⁰ este suficientă pentru calificarea consumului de alcool ca "sistematic".

Controlul medical care "recunoaște" că persoana suferă de alcoolism reprezintă cea de-a doua cerere pe baza căreia curtea ia hotărârea referitor la necesitatea tratamentului obligatoriu prin muncă. Raportul medical trebuie să demonstreze că o persoană anumită "suferă de alcoolism cronic". Acest control este "comandat" de autoritatea care susține necesitatea detenției persoanei. Raportul medical care, pentru determinarea dependenței cronice de alcoolism, necesită un control amplu, conținând unele informații personale sensibile, este prezentat poliției.

Astfel, motivele spitalizării poartă mai degrabă un caracter profilactic de rutină decât o conotație urgentă¹⁵¹ pentru protejarea altor sau a unei persoane anumite de efectele stării "cronice de alcoolism". Criteriile cantitative pe baza unei hotărâri eventuale a curții referitor la trimiterea persoanei la tratament obligatoriu. Pentru comparație, Curtea europeană utilizează aceste criterii calitative.¹⁵²

Detentie înaintea deciziei judecătorești. Procedura detenției administrative pe o perioadă nu mai mare de 10 zile. Legea stipulează¹⁵³, și de obicei se întâmplă astfel, ca inițiativa de spitalizare provine de la o autoritate de protecție a sănătății sau de drept, în unele cazuri, de la autoritățile de administrare publică locală și rudele unei persoane anumite. Astfel, poliția, conform legii¹⁵⁴, completează raportul cu privire la eventualul consum de alcool în locuri publice, care se trimite pentru examinare¹⁵⁵ la judecătorie pe o perioadă nu mai mare de 10 zile. Între timp, în cursul acestei perioade de 10 zile, de obicei, persoana este detinută în arestul poliției și e adusă în fața

¹⁵⁰ Vezi art. 167 "Consumul băuturilor alcoolice pe străzi, stadioane, în piețe, parcuri, în toate tipurile de transport public și alte locuri publice, cu excepția întreprinderilor comerciale și de alimentare publică, unde vânzarea în amănunt a băuturilor alcoolice este autorizată de organul executiv de auto-administrare locală, sau prin apariția în locurile publice în stare de ebrietate care ofensează demnitatea umană și moralitatea socială..." din Codul de Contravenții Administrative.

¹⁵¹ Noi comparăm motivele de spitalizare folosite în Olanda, deși sunt incomparabile, pentru că acolo este vorba despre detenția persoanelor alienate, ceea ce înseamnă că, cu excepția cazurilor urgente: "un pericol pentru persoana însăși, pentru alții sau, în general, pentru securitatea bunurilor și a persoanelor".

¹⁵² Vezi capitolul "Munca forțată", "Noțiunea legală de alcoolic".

¹⁵³ Vezi art. 8(1) "Demersul cu privire la trimiterea la educație prin muncă și la tratament benevol în instituțiile de reabilitare socială ale sistemului penitenciar poate fi făcut de rudele apropiate ale persoanelor respective, de colective de muncă, de organele de stat, de organizații odtesti, de instituții, precum și de administrația instituțiilor narcologice ale organelor de ocrotire a sănătății care efectuează tratamentul obligatoriu al bolnavilor sau de autoritățile administrației publice locale conform procedurii prevăzute pentru cazurile de contravenții administrative."

¹⁵⁴ Vezi art. 8(2) "Materialele privind trimiterea bolnavilor la educație prin muncă și la tratament benevol în instituțiile de reabilitare socială ale sistemului penitenciar se întocmesc în conformitate cu prevederile articolelor 241-245 din Codul cu privire la contravențiile administrative...."

¹⁵⁵ Vezi art. 8(2) "...Examinarea materialelor se face în termen de până la zece zile în ședința judiciară publică cu participarea persoanei în privința căreia s-a făcut demersul, iar la dorința acestora și cu participarea avocatului"

judicatorului, care va pronunța hotărârea. Caracterul legal al detenției este discutabil (mai exact, al detenției administrative ca rezultat al cauzării de prejudiciu ordinii publice), cât și necesitatea și importanța acestei măsuri vis-à-vis de situația descrisă în acest raport.

De asemenea, persoana este supusă controlului medical conform procedurii stipulate de această lege.

Durata detinerii pentru control medical. Legea, care se referă la detinerea¹⁵⁶ persoanei pentru control medical până la 10 zile, nu stipulează procedura și garanțiile. Dispozițiile stipulează că autoritățile care protejează normele legale sunt competente să ia decizia și să execute spitalizarea forțată de până la 10 zile. Posibilitatea și metoda de contestare a acestei decizii de spitalizare nu este prevăzută. Noi afirmăm că detinerea, pe o perioadă mai mare de 10 zile, pentru efectuarea unei anumite măsuri în legătură cu persoana cu scopul determinării dependinței cronice, adică să aibă legătură cu starea generală de sănătate, cu care este investit organul executiv (poliția), este inadmisibilă.

Durata detenției în cursul perioadei de examinare a materialelor de până la 10 zile. Legea nu se referă la procedura de detinere a persoanei până la 10 zile în timpul căreia judecătoria examinează materialele. Procedura administrativă de detinere prevede, însă termenul de până la trei ore¹⁵⁷. Această situație neclară și golul juridic, din informația ținută de Comitetul Helsinki, sunt folosite în mod abuziv de autoritățile de protecție a normelor legale, care recurg la diferite detenții ilicite, când persoana nici măcar nu cunoaște motivele detinerii¹⁵⁸, sau la "fabricarea" altor încălcări administrative, precum insultare, intoxicare în locuri publice sau împotrivire în timpul arestului.

Caracterul constituțional al întregii perioade de detenție. Dreptul de a fi informat în legătură cu motivele detenției. Procedura administrativă de detenție nu conține nici o mențiune despre obligația de a informa persoana despre motivele detinerii, și, mai târziu, despre proprietățile legale ale cazului, astfel încât individul să dispună de destul timp ca să-și pregătească apărarea. Mențiuni generale de felul: "...oamenilor li se garantează protejarea drepturilor lor..." se pare că sunt insuficiente și pur declarative. În decursul spitalizării forțate, lipsește obligația de a informa individul cu privire al controlul sau medical, care l-ar putea desemna ca "alcoolic cronic". Rezultatele controlului, și nu conținutul raportului medical, sunt comunicate persoanei, care va semna raportul. Raportul medical care constată

¹⁵⁶ Vezi art. 4(3) "...I cererea organelor de ocrotire a drepturilor, a fi spitalizate forțat pe un termen de cel mult 10 zile spre a fi supuse examenului în modul stabilit de Ministerul Sănătății al Republicii Moldova. Rezultatele examenului medical sînt aduse la cunostința persoanelor date, ele confirmînd aceasta prin semnăturile proprii"

¹⁵⁷ Vezi art. 249 (1) al Codul Contravențiilor Administrative prevede că "Retinerea administrativă a persoanei, care a comis o contravenție administrativă poate dura nu mai mult de trei ore. În cazurile excepționale, în legătură cu o necesitate deosebită pot fi stabilite prin acte legislative ale Republicii Moldova alte termene de reținere administrativă"

¹⁵⁸ Vezi, spre exemplu, prevederile art. 249 (4) "Termenul reținerii administrative se calculează din momentul aducerii contravenientului pentru întocmirea procesului-verbal, iar a persoanei, care s-a aflat în stare de ebrietate, - din momentul trezirii ei din starea de betie."

alcoolismul cronic, în mod normal ar trebui să continue și argumentarea. Dar din practica instituțională a diferitor autorități implicate, observăm faptul că, în realitate, conținutul raportului medical nu i se arată persoanei respective.

În același context, trebuie menționat faptul că nu există dispoziții succinte cu privire la obligația de a informa persoana în legătură cu motivele detenției sale la momentul când este detinută pentru examinare în judecătorie. Procedura administrativă nu stipulează¹⁵⁹ obligația pozitivă în acest sens.

Asigurarea asistentei legale. Legea¹⁶⁰ stipulează dreptul, și nu obligația pozitivă în legătură cu dreptul la asistenta legală sau reprezentanța a intereselor. Diferența între aceste două situații este importantă. În cazul obligațiilor pozitive, orice măsură luată în legătură cu persoana și cu participarea ei nu este valabilă fără participarea reprezentantului ei. În cazul dreptului la avocat, orice astfel de măsură poate fi luată în prezența unui reprezentant legal. Acest aspect are o conotație specială în legătură cu dreptul la o judecată corectă. În cazul când împrejurările cazului demonstrează incorectitudinea judecății și a procesului de administrare a justiției, în mod integral, deși asistenta juridică corespunzătoare a persoanei nu este asigurată, se poate afirma cu certitudine încălcarea dreptului la o judecare corectă și încălcarea libertății și siguranței persoanei. În această ordine de idei, rezultând din calificare drept acuzare penală a problemei în discuție, poziția Curții Europene este interesantă.

Dreptul la apel. Legea¹⁶¹ prevede, pe scurt, posibilitatea de a face apel la decizia curții într-o instituție juridică, care este superioară ierarhic, în timp de 10 zile din momentul anunțării deciziei de trimitere la o instituție de reabilitare socială. Realizarea în practică a acestei dispoziții necesită răspunsuri la întrebări serioase cu privire la accesibilitatea acestui mijloc ordinar de atac. O parte considerabilă din deciziile de supunere la tratament nu specifică în secțiunea despre dispoziții posibilitatea și procedura de contestare a deciziei respective. Pentru că Legea¹⁶² stipulează executarea imediată a deciziei pronunțate de judecător, majoritatea persoanelor fac apel la decizia respectivă deja din instituția de reabilitare socială. Aceasta implică un grad înalt de responsabilitate din partea personalului instituției, care este obligat să ofere persoanei spitalizate toată informația necesară în scopul contestării deciziilor sus-menționate. În timpul vizitei de documentare, am observat, cu regret, că cel puțin doi administratori cu care am discutat despre posibilitățile de apelare a deciziilor de spitalizare, au confirmat cu certitudine existența doar a unei singure măsuri de atac a deciziei, adică de a aduce la cunoștință

¹⁵⁹ Vezi art. 254 al Codului cu privire la Contravențiile Administrative "Persoana care este trasă la răspundere administrativă, are dreptul să fie cunoscută de materialele din dosar, să dea explicații, să prezinte probe, să formuleze cereri, să se folosească în timpul examinării cazului de asistenta juridică a avocatului; ... să conteste decizia asupra cazului..."

¹⁶⁰ Vezi nota precedentă și art. 3(1) "...Persoanelor respective, în scopul ocrotirii drepturilor și intereselor lor legitime, li se garantează apărarea juridică, ..., li se acordă de asemenea asistenta juridică și socială."

¹⁶¹ Vezi art. 8(5) "decizia judecătoriei populare poate fi atacată de persoana în privința căreia a fost pronunțată ori de avocatul acesteia în termen de zece zile în instanța de judecată ierarhic superioară sau contestată de către procuror cu titlu de supraveghere"

¹⁶² Vezi art. 8(6) "Plângerea persoanei în cauză sau protestul procurorului nu suspendă executarea deciziei instanței de judecată"

procuraturii încălcarea legii. Acesta înseamnă, în mod extraordinar, ca în general nu poate fi considerat compatibil cu normele Convenției europene, care se referă în principal la mijloacele ordinare de apel care sunt accesibile fiecărei persoane. Din păcate, nu se cunosc cazuri când o persoană ar contesta decizia de spitalizare folosind mijloace ordinare.

Dreptul la un tratament eficient în caz de încălcare a drepturilor procedurale. Legea administrativă nu prevede nici o normă materială care ar asigura repararea eficientă a încălcarilor drepturilor procedurale. Contextul general sugerează apelul la procuratura ca la un organ de supraveghere a executării legislației curente, autoritate care are putere de decizie, exclusiv de discernământ.

Examinarea juridică a cazului. Legea stipulează¹⁶³ ca examinarea sugestiei de trimitere la tratament în cursul unui proces cu caracter public, cu participarea avocatului persoanei, conform dorinței sale. Nu se prevede deci obligația de a asigura asistența juridică. Cu certitudine, lipsa asistenței juridice în situațiile discutate contravine prevederilor art. 6 (3c)¹⁶⁴ al Convenției europene.

Luând în considerare faptul că cazul este de natură penală, ceea ce înseamnă încălcarea sistematică a ordinii publice, persoana este recunoscută ca suferind de alcoolism cronic și este privată de libertate. Durata detenției și lipsa accesului la informația medicală rezultă într-o judecată incorectă¹⁶⁵. Pe lângă acestea, observăm lipsa egalității în cursul examinării cazului.¹⁶⁶

Viata privată

Respect pentru informații personale cu caracter medical

Conform practicii și drepturilor stabilite în instituțiile implicate, persoanele care au urmat un tratament voluntar sunt obligate să vină periodic în cabinetul narcologic din sector pentru monitorizarea stării sănătății lor de către narcolog. Rezultatele monitorizării pot fi decisive pentru o potențială re-spitalizare și supunere a acestor pacienți¹⁶⁷ la un tratament obligatoriu. Unele persoane care urmează tratamentul obligatoriu¹⁶⁸ au declarat că procedura de

¹⁶³ Vezi art. 8(2) Materialele privind trimiterea bolnavilor la educație prin muncă și la tratament benevol în instituțiile de reabilitare socială ale sistemului penitenciar se întocmesc în conformitate cu prevederile articolelor 241-245 din Codul Republicii Moldova cu privire la contravențiile administrative și se examinează de instanța judecătorească la locul de aflare lor în momentul când se face demersul. Examinarea materialelor se face în termen de până la zece zile în ședință judiciară publică cu participarea persoanei în privința căreia s-a făcut demersul, iar la dorință – și cu participarea avocatului.

¹⁶⁴ Vezi art. 6(3c) "Orice acuzat are, în special, dreptul: c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer."

¹⁶⁵ Vezi cazul Kraska, A99

¹⁶⁶ Vezi Feldbrugge, A99 (egalitate instrumentelor în cazurile administrative și penale; imposibilitatea de a examina raportul medical pentru comentare); X. Austria, cererea 8289/78 (inadmisibilitatea creării obstacolelor referitor la informația necesară); Bonish, A92 (reclamantul a prezentat concluziile unui expert, ale cărui funcții și poziție nu-i permiteau să fie complet independent, el fiind un martor ocular).

¹⁶⁷ În special persoanele care urmau un tratament voluntar și cele supuse tratamentului obligatoriu.

¹⁶⁸ Vezi cazul O. (Secția #2 a Spitalului Codru, Fabrica de sticlă).

monitorizare reprezintă un mecanism de intimidare și manipulare a persoanei. De fapt, rezultatele tratamentului voluntar, în timpul caruia individul se afla sub supravegherea autorităților publice respective, se resimt în faptul că individul devine extrem de vulnerabil față de aceste instituții publice și față de persoanele care știu cum să utilizeze aceste instituții sau faptul că tratamentul a fost efectuat în mod intenționat.

O altă consecință a tratamentului voluntar reprezintă faptul că actele medicale¹⁶⁹ se afla la îndemâna poliției locale. Dacă persoana urmează un tratament voluntar fără anonimat, fișa ei medicală este trimisă narcologului de sector și poate fi ușor accesată și identificată de polițistul de sector¹⁷⁰. Dacă pacientul care urmează tratamentul voluntar a optat pentru păstrarea anonimatului, această persoană se înregistrează în "registru" 'persoanelor neidentificate', iar la secția de poliție se trimite o notă de informare referitor la spitalizarea ei, cu descrierea exactă a înfățișării sale fizice sau se anexează o fotografie a pacientului în vederea identificării sale ulterioare¹⁷¹". Astfel, individul, în mod involuntar și fără consimțământul său se afla și sub supravegherea poliției.

Supravegherea pacienților

Supravegherea "pacienților alcoolici" de către instituțiile de reabilitare și secțiile locale de poliție reprezintă un fenomen ce a mai fost discutat anterior.¹⁷² Legea cu privire la reabilitarea socială a bolnavilor de alcoolism cronic, dependenților de droguri și toxicomanilor (Nr. 487-XII din 07.02.1991) stipulează în art. 15¹⁷³ obligația de a ține sub evidență persoana, astfel realizând supravegherea discretă a persoanei de către autoritățile de stat corespunzătoare. De asemenea, art. 13 (3)¹⁷⁴ al Legii prevede că autoritățile publice locale să fie informate în timp util referitor la eliberarea pacientului din instituția de reabilitare socială. În condițiile în care autoritățile publice sunt inițiatorii spitalizării, indivizii respectivi devin foarte vulnerabili față de autoritățile sus-menționate.

¹⁶⁹ Inaccessibil persoanelor care au urmat tratamentul voluntar.

¹⁷⁰ Nu este clar dacă această practică înrădăcinată este legală sau mai curând una ilegală, care s-a dezvoltat pe parcursul anilor.

¹⁷¹ Vezi art. 16 al Regulamentului, Anexa #1.

¹⁷² Vezi capitolul "Respectarea drepturilor procedurale de spitalizare" din raportul cu privire la respectarea drepturilor bolnavilor de alcoolism în instituțiile de reabilitare din subordinea Ministerului Sănătății".

¹⁷³ Art. 15 Evidența și tratamentul de susținere. Pacienții care au urmat educația prin muncă și tratamentul voluntar de alcoolism, dependența de droguri și toxicomanie în instituțiile de reabilitare socială ale sistemului de penitenciare, după eliberare, trebuie să se înregistreze la instituțiile de reabilitare ale autorităților locale de protecție a sănătății și să urmeze un tratament de susținere conform condițiilor prevăzute de Ministerul Sănătății al Republicii Moldova.

¹⁷⁴ Art. 13 (3) din Lege stipulează că "administratia institutiei de reabilitare sociala trebuie sa trimita la autoritatile locale de administratie publica la locul de domiciliu (in cazul bolnavilor fara un domiciliu stabil - la cel ales) o confirmare a eliberarii pacientului, inaintea eliberarii propriu-zise, pentru a-i ajuta in gasirea unui loc de lucru de lucru si in organizarea vietii, precum si institutiilor de reabilitare ale organelor de protectie a sanatatii pentru a le asigura protectie medicala in caz de necesitate.

Art. 12.9 din Instrucțiunea nr. 29¹⁷⁵ prevede, pe scurt, obligația autorităților de poliție de a monitoriza persoanele eliberate din instituțiile de reabilitare socială în scopul menținerii ordinii publice, folosind în acest scop organizațiile publice, sindicatele, etc.

În acest caz persoana, conform materialelor și normelor procedurale, nu dispune de un mijloc eficient de dezbatere a acestei practici de supraveghere și nici nu are dreptul la acces la informația utilă cu caracter medical sau altul, care iar putea leza drepturile.

*Tratamentul obligatoriu în instituțiile de reabilitare socială ale Ministerului Sănătății*¹⁷⁶

Pacienții supuși tratamentului obligatoriu în instituțiile de reabilitare ale Ministerului Sănătății sunt în continuare atrași în câmpul muncii. Legea în vigoare cu privire la reabilitarea alcoolizilor nu fixează în mod explicit relațiile de muncă dintre pacienții supuși la tratament și agenții economici cu care spitalul a semnat contracte de prestări servicii. În unele cazuri, se fac referințe generale, de exemplu la Regulamentul menționat, ca pacienții supuși tratamentului obligatoriu sunt angajați la muncă conform Regulamentului în vigoare¹⁷⁷. Totuși, conform legislației, există două categorii de pacienți: cei supuși tratamentului voluntar (uneori anonim) și cei supuși tratamentului obligatoriu

Trimiterea la tratament obligatoriu se face pe baza hotărârii comisiei medicale¹⁷⁸. Peste trei zile comisia indică în decizia sa tipul tratamentului obligatoriu necesar fiecărui pacient. Astfel, dacă comisia decide să trimită pacientul la tratament într-o secție din spital unde se practică munca și nu este clar dacă el va participa la munca, pentru că nu este întrebat în legătura

¹⁷⁵ Instrucțiunea nr. 29 din 5 iulie 1991 cu privire la executare actelor normative care reglementează activitatea instituțiilor de reabilitare socială.

¹⁷⁶ Conform reprezentanților instituțiilor narcologice, dat fiind faptul că legea nu prevede aceasta, întâlnirile cu rudele nu sunt limitate atâta timp, cât ele nu interferează cu procesul curativ. În conformitatea cu informația de care dispunem, acest lucru corespunde realității, cu condiția ca doctorul curator să-și dea consimțământul în legătura cu fiecare întâlnire, iar întâlnirile sunt limitate în timp. Întâlnirile sunt supravegheate de personalul instituției și sunt considerate o favoare acordată pacientului, și nu ca un drept al lui. Detinutul sau detinutul – pacient dintr-o instituție penitenciară are dreptul la un număr anumit de întâlniri, care este strict contabilizat. Conform reprezentanților instituțiilor narcologice, comunicarea pacienților cu lumea exterioară nu este nici limitată, nici cenzurată. În cazul unui detinut, toate căile de comunicare sunt cenzurate, practic cu nici o motivare discreționară. Un pacient narcologic și un detinut se află practic în situații identice când e vorba de folosirea propriului lor corp. În ambele cazuri lipsește consultarea și accesul la fișele personale medicale. În ceea ce privește aplicarea sancțiunilor, în ambele cazuri motivele sunt în esență identice, precum și structurile organelor executive: organul administrativ, compus din administrația instituției respective. În acest caz, pacientul narcologic este mai dezavantajat, din moment ce comisia administrativă poate lua decizia de prelungire a tratamentului până la 6 luni; comisia penitenciarului nu are această permisiune. Munca forțată există și în penitenciare. Gradul de obligativitate este discutabil, dar situațiile sunt practic identice. Referitor la condițiile materiale, comparația este de fapt defavorabilă pentru unele instituții narcologice (de exemplu, Curchi).

¹⁷⁷ Vezi art. 29 al Cartei.

¹⁷⁸ Hotărârea Guvernului Republicii Moldova "Cu privire la aprobarea Cartei instituțiilor narcologice în subordinea Ministerului Sănătății al Republicii Moldova și Carta instituției de reabilitare socială ale sistemului penitenciar al Republicii Moldova", art. 4.

cu aceasta, pacientii vor fi încadrati în procesul de munca, în virtutea practicii acelei institutii, pe lângă tratamentul propriu-zis.

În conversatiile cu pacientii din sectia #3 a Spitalului narcologic republican (Fabrica de sticla) nici unul dintre ei n-a confirmat faptul sa fi fost trimisi la tratament cunoscând acest lucru. De fapt, marea majoritate din ei nici macar nu încearca sa afle de ce s-a întâmplat asa, aici se vad rezultatele sistemului sovietic de desfiintare a initiativei.